

Csiki Varga Tamás¹ – Felméry Zoltán:² A védelmi kiadások globális és regionális trendjei I.

Vezetői összefoglaló

- A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet legfrissebb adatai szerint a világ védelmi kiadásai 2019-ben rekordszintet elérve 2018-as árfolyamon 1922 milliárd dollárt tettek ki, 3,6 százalékkal emelkedve az előző évhez képest.
- A globális katonai kiadások legmeghatározóbb szereplője az Egyesült Államok. Az ország katonai kiadásai 1989-2019 között a globális katonai kiadások 37-48%-a között mozogtak.
- A védelmi kiadásokról elmondható, hogy igen koncentráltak. A globális kiadások 62%-át (összesen 1191 milliárd dollár értékben) öt, a kiadások 75%-át (összesen 1430 milliárd dollár értékben) tíz, a kiadások 81%-át (1553 milliárd dollár értékben) tizenöt ország adja.
- A globálisan növekvő trenddel összhangban az elmúlt évben nőttek az összesített regionális kiadások az amerikai kontinensen, Európában, valamint Ázsiában is, és nagyjából szinten maradtak Afrikában. Bár számos konfliktusban álló ország, „törékeny állam” esetében évek óta nem rendelkezünk megbízható adatokkal, közvetett becslések szerint a Közel-Keleten 2019-ben csökkentek a katonai kiadások.
- Kelet-Ázsiában Kína külön ligában szerepel a többi államhoz képest – még ha nem is olyan abszolút túlsúlyban, mint az Egyesült Államok az amerikai kontinensen –, erőfölénye a katonai kiadások terén pedig jelentősen fokozódott egy évtized alatt.
- A GDP-arányosan legtöbbet védelemre költő tíz ország közül hét a Közel-Kelet és Észak-Afrika konfliktusok által sújtott térségében volt található 2019-ben.

A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) április végén jelentette meg legfrissebb, a világ országainak becsült védelmi kiadásaira vonatkozó adatait³ az intézet Military Expenditure Database adatbázisában.⁴ Elemzésünk ezen adatok alapján a védelmi kiadások nemzetközi trendjeinek globális és regionális dimenzióját vizsgálja négyrészes elemzés-sorozatunk bevezetőjeként. A további elemzések a közeljövőben a három vezető globális katonai hatalommal (az Egyesült Államokkal, Oroszországgal és Kínával), majd az európai, végül kifejezetten a közép-európai trendekkel, valamint ezek mozgatórugóival, illetve védelempolitikai hatásaival foglalkoznak.

A védelmi kiadások trendjeinek tanulmányozása több szempontból is támpontokat ad számunkra: rámutat arra, hogy az államoknak milyen erőforrások állnak rendelkezésükre katonai, így például művelési vagy haderőfejlesztési célokra, a védelmi kutatás-fejlesztés és innováció, valamint a többnemzeti képességfejlesztés számára, ezáltal azt is megmutatják, hogyan változnak a nemzetközi hatalmi viszonyok, ezen belül is a katonai erőviszonyok. Végül pedig arra is következtethetünk, hogy egyes (potenciális) konfliktusgócokban az állami szereplők milyen intenzitással készülnek egy lehetséges külső vagy belső fegyveres konfliktusra, a katonai erő alkalmazására.

Elemzésünk elsősorban a 2009-2019 közötti időszakra fókuszál, e trendek ugyanis megmutatják a 2008/2009-es pénzügyi és gazdasági válság által teremtett forrásszűkösség egyes, a védelmi szektorra gyakorolt hatásait – ami intő jel lehet a 2020-as koronavírus-járvány következtében várhatóan kialakuló újabb gazdasági válságra számítva.

¹ Csiki Varga Tamás (csiki.tamas@uni-nke.hu) az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont tudományos munkatársa.

² Felméry Zoltán (felmery.zoltan@uni-nke.hu) az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont tudományos munkatársa.

³ Nan TIAN – Alexandra KUIMOVA – Diego Lopes DA SILVA – Pieter D. WEZEMAN – Siemon T. WEZEMAN: *Trends in World Military Expenditure, 2019*. [online], Forrás: sipri.org [2020. 04. 30.]

⁴ SIPRI: *Military Expenditure Database*. [online], 2020. Forrás: sipri.org [2020. 04. 30.]

Globális trendek

A SIPRI legfrissebb adatai szerint a világ védelmi kiadásai 2019-ben rekordszintet elérve 2018-as árfolyamon 1922 milliárd dollárt tettek ki, 3,6 százalékkal emelkedve az előző évhez képest. Ezáltal a globális nemzeti össztermék (GDP) 2,2 százalékat fordították katonai célokra. Összehasonlításképpen: egészségügyre a legfejlettebb/leggazdagabb OECD-államok a GDP 8-10%-át költik (Magyarország 2018-ban 6,6%-ot)⁵, oktatásra pedig a világ átlagosan a GDP 4,5%-át⁶ (Magyarország 4,7%-ot⁷).

Bár első megközelítésre az egy év alatt tapasztalt, 2018-2019-es 67 milliárd dolláros, avagy 3,6%-os növekedés jelentősnek tűnik, perspektivikusan megvizsgálva az elmúlt 30 év trendjeit, ez koránt sem kiugró érték. Ha a hidegháború végének időszakától vizsgáljuk a nominálértékű általános trendet (1. ábra), 26%-os növekedést láthatunk 1989 (1516 milliárd dollár) és 2019 (1922 milliárd dollár) között. Ebben a harminc éves időszakban a számos esetben – például 2001-et követően éveken át – láthattunk olyan eseteket, amikor évről évre 80 milliárd dolláros nagyságrendben nőttek a katonai kiadások, sőt éppen a 2008/2009-es gazdasági válság idején 116 milliárd dolláros (6,6%-os) növekedést tapasztaltunk.⁸

Miközben a (kék szaggatott vonallal jelölt) trendvonal globálisan egyértelmű növekvő értékeket mutat az elmúlt 30 évben, négy jól elkülöníthető, a nemzetközi biztonsági és gazdasági helyzet változásait tükröző szakaszt is azonosíthatunk:

1. *1989-1998 között* a hidegháború végét követően a szuperhatalmi szembenállás megszűnésének, egyben a Szovjetunió felbomlásának köszönhetően⁹ néhány év alatt több, mint 30%-kal csökkentek a katonai kiadások, a „mélypontot” pedig 1998-ban érték el 1054 milliárd dollárral.¹⁰
2. *1999-2011 között* több mint egy évtizedes növekedés következett, aminek hajtómotorja 2001 után jelentős mértékben az Egyesült Államok globális terrorizmus elleni háborúja és annak következményei (az afganisztáni és iraki háborúk) voltak, de érdemes jelezni, hogy ebben az évtizedben megduplázódott az orosz és közel megnégyszereződött a kínai védelmi költségvetés is (lásd később). A globális katonai kiadások (2018-as dollár árfolyamon számolva) 2006-2007-ben érték el újra, majd haladták meg a hidegháború végének szintjét. Mint azt jeleztük, a 2008/2009-es gazdasági válság hatásai nem azonnal csapódtak le – emellett komoly regionális különbségeket is tapasztaltunk, mint az a későbbiekben még látni fogjuk –, így a védelmi kiadások globális összesítésben 2011-ig még tovább növekedtek.
3. *2011-2014 között* egyértelműen a globális gazdaság válságának hatására csökkentek a védelmi kiadások, összességében három év alatt mintegy 49 milliárd dollárt, azaz 2,8%-ot. (Idézzük fel: 2018/2019-ben

⁵ OECD: [Health at a Glance – OECD Indicators](#). [online], 2019. Forrás: [oecd-library.org](#) [2020. 04. 30.], 33.

⁶ WORLD BANK: [Government expenditure on education, total \(% of GDP\) – World, 2016](#). [online], 2020. Forrás: [data.worldbank.org](#) [2020. 04. 30.]

⁷ WORLD BANK: [Government expenditure on education \(% of GDP\) – Hungary, Romania, Poland, 2016](#). [online], 2020. Forrás: [data.worldbank.org](#) [2020. 04. 30.]

⁸ Ennek magyarázata nem a politikai vezetők elvakultsága volt, hanem az, hogy éppen 2009-re esett az iraki és afganisztáni háborúk nemzetközi stabilizációs erőfeszítéseinek egyik súlypontja, megnövelt műveleti tempóval, katonai jelenléttel és kiképzési tevékenységgel, és a védelmi tervezést, így a védelmi költségvetéseket nem lehetett annyira hirtelen csökkenteni, mint a begyűrűző gazdasági válság esetleg indokolta volna – elsősorban az Egyesült Államokban. Emellett a 2008-ban kezdődő pénzügyi válság fokozatosan mélyült gazdasági válsággá, így a 2009-es költségvetések elfogadásánál nem érezte még komoly forráscsökkenő hatását. (Végül, de nem utolsó sorban az amerikai védelmi kiadásokat a naptári évekkal nem megegyező (adott év október 1-jétől a következő év szeptember 30-ig tartó) költségvetési évek szerint tervezik, így nem volt teljes az átfedés a tervezés és a SIPRI éves adatai között, a 2009-es védelmi költségvetésről pedig már 2008 júniusában döntöttek Washingtonban.)

⁹ 1991-re vonatkozóan azért nem rendelkezünk globálisan összesített adattal, mert a felbomló szövetségi államok és utódállamaik – így elsősorban a Szovjetunió és Oroszország – olyan nagy részét tették ki a globális kiadásoknak, miközben hiteles adatokat a politikai átalakulás és gazdasági összeomlás következtében nem alakíthattak ki a kutatók, hogy arra az évre nem áll rendelkezésre még becslés sem.

¹⁰ Az így felszabaduló források jelentették azt az ún. „békeosztalékot”, amit a nyugati országok haderőiktől megspórolva a jóléti államok szociális kiadásaira fordíthattak.

egy év alatt 67 milliárd dollárral, 3,6%-kal növelték a nemzetközi katonai kiadásokat!) Ebben az időszakban természetesen jelentős regionális különbségeket láthattunk aszerint, hogy egy-egy térséget és nagyhatalmat mennyire érintett súlyosan a recesszió. Ez volt az az időszak is – mint látni fogjuk lejjebb –, amikor Európa és Kelet-Ázsia államai „helyet cseréltek” a védelmi kiadások erőssorrendjében,¹¹ mert míg Európában a haderők „maradékellví finanszírozása”¹² zajlott, Kelet-Ázsiában (ezen belül döntően Kínában) dinamikusabban bővültek a katonai célokra fordított erőforrások.

4. 2015 óta pedig ismét növekvő pályára álltak a globális katonai kiadások, új mindenkori csúcstól (1922 milliárd dollárt) érve el 2019-ben. Ebben fontos szerepe volt annak, hogy Oroszország ukrainai agressziója, a Krím-félsziget illegális annexiója kapcsán a NATO-tagállamok ismét növelni kezdték katonai kiadásukat – a 2014-es walesi csúcstalálkozón politikai köztelelezettséget vállalva arra, hogy nemzeti össztermékük 2%-a felé mozdítják el, illetve legkésőbb 2024-ig 2%-os arányra növelik védelmi költségvetésüket.¹³ A 2020-as évtizedbe lépve napjaink fő kérdése az, hogy ez a növekvő trend a koronavírus-járvány feltételezett gazdasági hatásai nyomán hogyan fog változni, valamint milyen nemzetközi megoszlással várható egyes régiók és országok között csökkenés, illetve milyen mértékben?

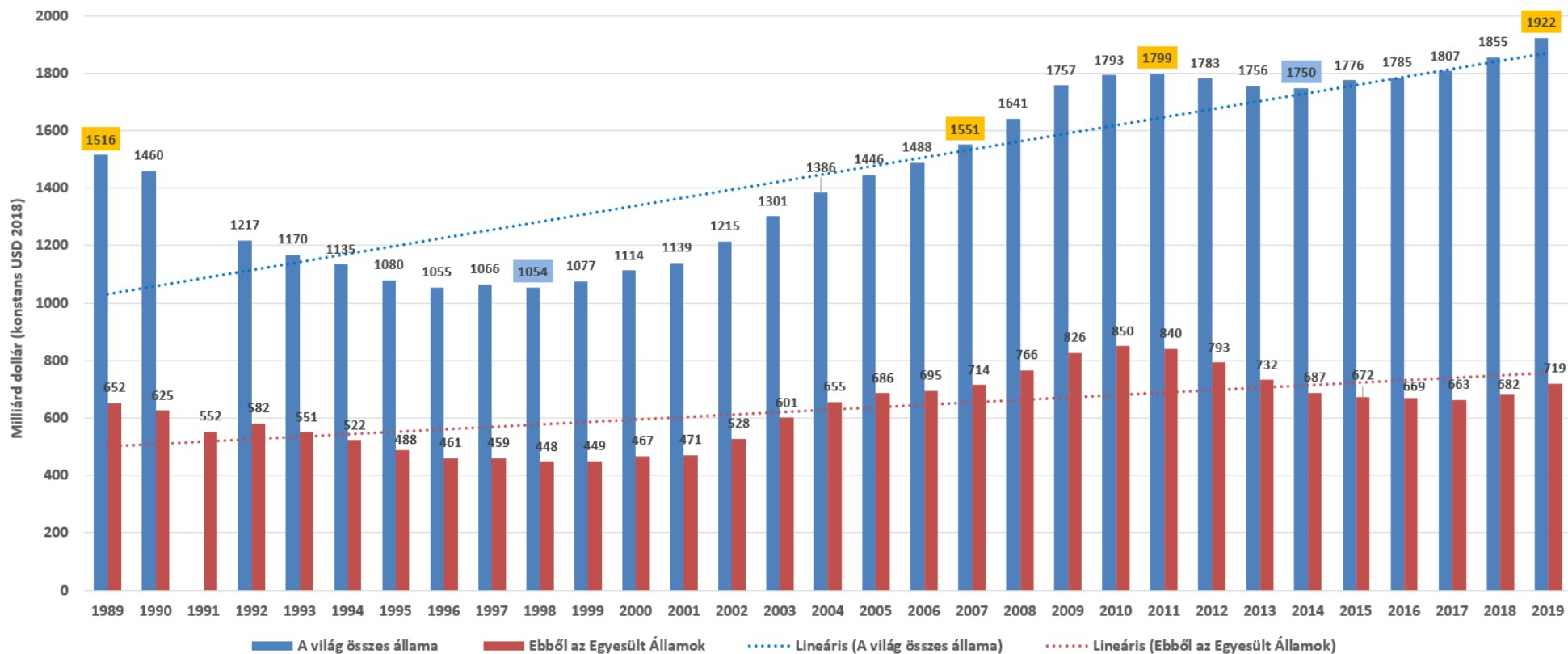
Az elmúlt harminc évvel kapcsolatban az 1. ábrán azt is láthatjuk, hogy a globális katonai kiadások legmeghatározóbb szereplője az Egyesült Államok: védelmi költségvetésének dinamikája jelentős, mondhatjuk, hogy meghatározó mértékben együtt mozgott a globális kiadásokkal. Az amerikai védelmi költségvetéssel később még részletesebben is foglalkozunk, ezért itt csak annyit kívánunk jelezni, hogy az Egyesült Államok katonai kiadásai 1989-2019 között a globális katonai kiadások 37-48%-a (!) között mozogtak (2. ábra), és a fent leírt dinamikával megegyezően, összességében növekvő (az 1. ábrán piros vonallal jelölt) trendvonalat követtek. Az amerikai „túlsúly” már 1989-ben, a hidegháború végén is rendkívül látványos volt, amikor egymaga adta a világ katonai kiadásainak 43 százalékát. Ez az arány azonban a szovjet katonai potenciál és kiadások összeomlásával 47 százalék fölé emelkedett 1992-re. Ezt a globálissal párhuzamosan csökkenő amerikai védelmi kiadások fokozatos csökkenésének közel egy évtizede követte, aminek eredményeképpen az új, dinamikus fordulatot jelző 2001-es évre már „csupán” a globális katonai kiadások 41,3%-át adta Washington. A trendforduló hatására azonban 2010-re ismét 47 százalék fölé emelkedett az amerikai részesedés, amit aztán a 2011-ben elfogadott jelentős költségvetési megszorító csomag (*Budget Control Act*) Barack Obama elnöksége alatt többé-kevésbé sikeres végrehajtása állított csökkenő pályára.¹⁴ Így 2014-ben a hidegháborút követő időszakban először fordult elő, hogy az amerikai részesedés a globális katonai kiadásokból 40 százalék alá csökkent. A csökkenés 2017-re elérte a 36,7 százalékot, és Donald Trump új, védelmi költségvetést növelő politikai programja kellett ahhoz, hogy az elmúlt évben ez a tendencia (talán csak ideiglenesen) megforduljon. Eközben ugyanis – mint látni fogjuk, a gazdaságilag dinamikusabban fejlődő kelet-ázsiai országok és egyes konfliktusövezetek regionális nagyhatalmai növelni tudták katonai költségvetésüket mindértékben, mind ezáltal a globális részesedés tekintetében. Ami tehát a katonai erőviszonyok gazdasági alapjait illeti, lassú, fokozatos eltolódást látunk az Egyesült Államoktól más szereplők felé, ami 2010 és 2019 között 10%-os csökkenést jelent Washington kárára. Azonban ezzel együtt is az Egyesült Államok maradt az első számú katonai-gazdasági tényező.

¹¹ Ebből az egy tényezőtől messzemenő következtetéseket a katonai képességekre nem szabad levonnunk, de számos más tényezővel (a haderők technikai modernizációja, kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenysége, szervezeti struktúrája és működési gyakorlata) együtt már minőségi változást jelzett.

¹² Lásd: CSIKI Tamás: [A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjára és haderőtervezésére](#). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/2, 87.

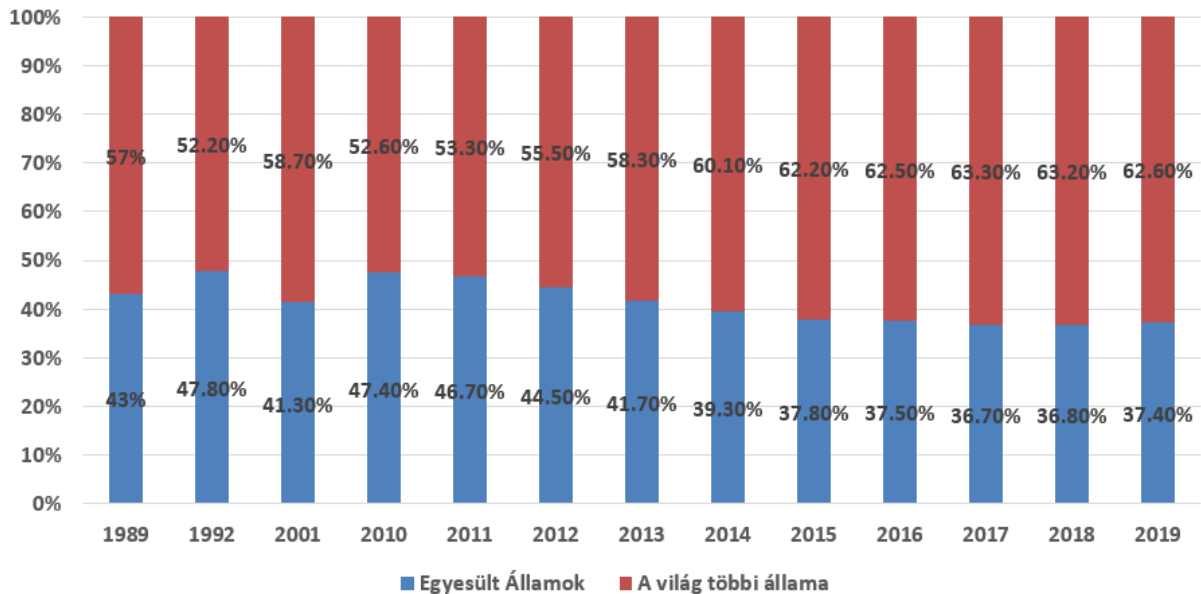
¹³ Lásd: CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA Gergely: [A NATO walesi csúcstalálkozójának napirendje és értékelése](#). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2014/4, 119.

¹⁴ Lásd: CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc – VARGA Gergely: [Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatásai Európára és Magyarországra](#). *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 5. évf., 2012/4, 97-98.

1. ábra: A világ összesített és az Egyesült Államok védelmi kiadásainak trendje, 1989-2019.
(2018-as konstans amerikai dollár árfolyamon)
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)¹⁵

¹⁵ SIPRI: [Military Expenditure Database](https://www.sipri.org/databases/military-expenditure). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

2. ábra: Az Egyesült Államok részaránya a világ védelmi kiadásaiból, 1989-2019 között kiválasztott években. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)¹⁶

A legnagyobb katonai költségvetéssel 2019-ben ugyanaz a 15 ország rendelkezett, mint egy évvel korábban, és a védelmi kiadásokról elmondható, hogy igen koncentráltak (1. táblázat): az első öt ország a globális kiadások 62%-át (összesen 1191 milliárd dollár értékben), az első tíz a 75%-át (összesen 1430 milliárd dollár értékben), az első 15 pedig már 81%-át (1553 milliárd dollár értékben) teszi ki (3. ábra). A legnagyobb kiadással jellemezhető országok között legjelentősebb mértékben a német (+10%), az indiai (+6,8%) és a dél-koreai (+7,5%) védelmi kiadások emelkedtek 2019-ben, 2010-2019 között pedig a kínai (+85%), az indiai (+37%), a dél-koreai (+36%) és az orosz, illetve az izraeli (+30%) emelkedett. Az elmúlt évben Szaúd-Arábia védelmi költségvetése 16%-kal csökkent 2018-hoz képest, ezen kívül kis mértékben csökkent a japán (-0,1%), a brazil (-0,5%) és a kanadai (-2%) költségvetés is, míg a brit nem változott, minden más ország növelte kiadásait. Hosszabb távon három ország kivételével a Top-15 mindegyike növelte katonai kiadásai értékét 2010-hez képest is, miközben az Egyesült Államoké és az Egyesült Királyságé 15-15%-kal, Olaszországé 11%-kal csökkent az elmúlt évtizedben. Ugyancsak nagyarányú csökkenést láthattunk a kevésbé jelentős kiadással bíró, de még a Top-40-be tartozó ország között tíz év alatt Iránban (-36%), Görögországban (-23%), Belgiumban (-7,3%) és Spanyolországban (-7,1%). A legnagyobb nominális költségvetése mindezzel együtt 2019-ben az Egyesült Államoknak volt, 2019-es árfolyamon 732 milliárd dollár értékben, amit Kína (261 milliárd dollár), India (71,1 milliárd dollár), Oroszország (65,1 milliárd dollár) és Szaúd-Arábia (61,9 milliárd dollár) követett. Az amerikai védelmi költségvetés majdnem akkora volt, mint a következő tíz országé együttvéve.¹⁷

A Top-15 ország közül a legkisebb gazdasági terhet Japánnak jelentik katonai kiadásai (a GDP 0,9%-ával), miközben a Top-40 közül a globális átlagnál (2,2%) több ország is többet költött katonai célokra: Omán (8,8%), Szaúd-Arábia (8%), Algéria (6%), Kuvait (5,6%), Izrael (5,3%), Pakisztán (4%), Oroszország (3,9%), Irak (3,5%), az Egyesült Államok (3,4%), Ukrajna (3,4%), Szingapúr (3,2%), Törökország (2,7%), Dél-Korea (2,7%), India (2,4%) és Irán (2,3%). Jól látható, hogy a legtöbb ilyen ország konfliktusban áll, konfliktus közvetlen szomszédságában, vagy katonai feszültséggel teli térségben fekszik, potenciális konfliktusra készülve.¹⁸

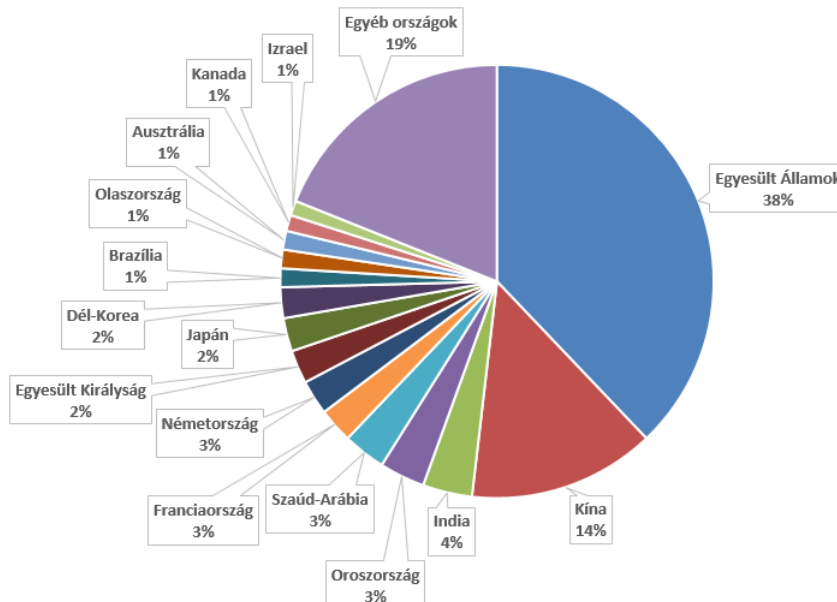
¹⁶ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett arányok számításához a konstans 2018-as dollár árfolyamon számolt kiadási adatokat vettük alapul.

¹⁷ TIAN – KUIMOVA – DA SILVA – WEZEMAN – WEZEMAN: [Trends in World Military Expenditure, 2019](#), 2.

¹⁸ Uo.

	Ország	Védelmi kiadás 2019 (milliárd USD)	Változás 2010-2019 (%)	Védelmi kiadás a GDP arányában (%)	Részesedés a világ védelmi kiadásaiból (%)
1.	Egyesült Államok	732	-15	3,4	38
2	Kína	261	+85	1,9	14
3	India	71,1	+37	2,4	3,7
4	Oroszország	65,1	+30	3,9	3,4
5	Szaúd-Arábia	61,9	+14	8,0	3,2
Top-5		1191	...	...	62
6	Franciaország	50,1	+3,5	1,9	2,6
7	Németország	49,3	+15	1,3	2,6
8	Egyesült Királyság	48,7	-15	1,7	2,5
9	Japán	47,6	+2	0,9	2,5
10	Dél-Korea	43,9	+36	2,7	2,3
Top-10		1430	...	...	75
11	Brazília	26,9	+6,1	1,5	1,4
12	Olaszország	26,8	-11	1,4	1,4
13	Ausztrália	25,9	+23	1,9	1,4
14	Kanada	22,2	+27	1,3	1,2
15	Izrael	20,5	+30	5,3	1,1
Top-15		1553	...	...	81

1. táblázat: A világ 15 legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező országa 2019-ben (aktuális dollár árfolyamon).
(Forrás: SIPRI)¹⁹

3. ábra: A világ 15 legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező országának részesedése a globális kiadásokból 2019-ben. (Forrás: SIPRI)²⁰

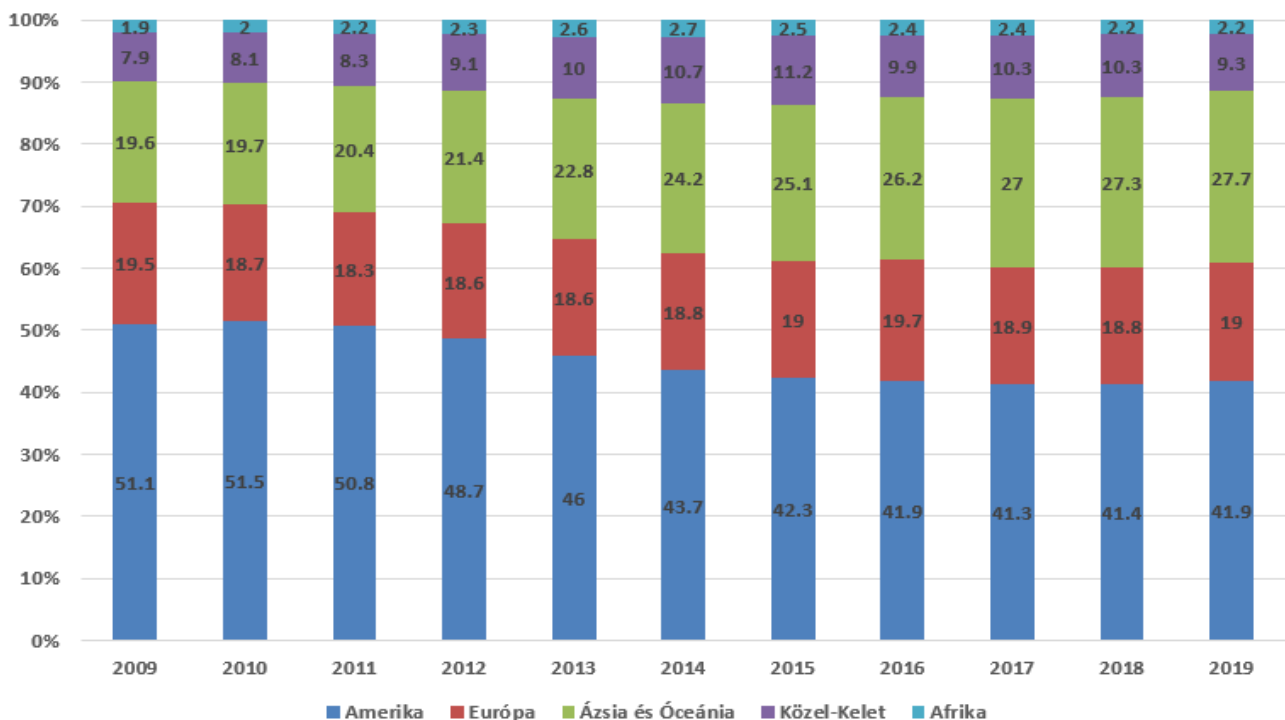
¹⁹ Uo.

²⁰ TIAN – KUIMOVA – DA SILVA – WEZEMAN – WEZEMAN: *Trends in World Military Expenditure, 2019*, 3.

Regionális trendek

A globálisan növekvő trenddel összhangban az elmúlt évben nőttek az összesített regionális kiadások az amerikai kontinensen, Európában, valamint Ázsiában is, és nagyjából szinten maradtak Afrikában. Bár számos konfliktusban álló ország, „bukott állam” esetében évek óta nem rendelkezünk megbízható adatokkal, közvetett becslések szerint a Közel-Keleten 2019-ben csökkentek a katonai kiadások (4. ábra).

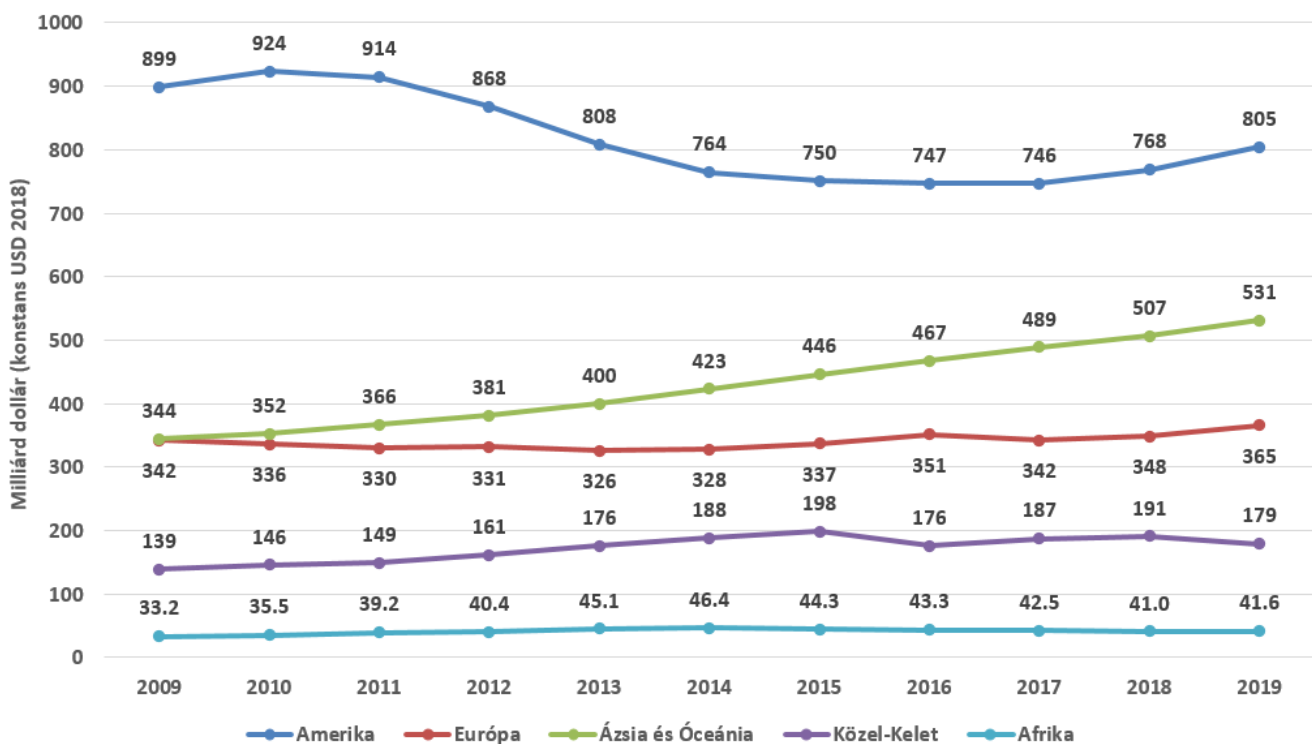
Az amerikai kontinens – az Egyesült Államok szerepének köszönhetően – messze a legnagyobb arányt képviseli a globális védelmi kiadásokon belül, 2019-ben 41,9%-kal (ugyebar az Egyesült Államok egymaga tesz ki 38%-ot). A régió részesedése az elmúlt évtizedben közel 10 százalékkal csökkent, és e tekintetben a már bemutatott globális trenddel összhangban 2011 volt a fordulópont, 2017-ig folytatódott a csökkenés, és azóta 0,6%-os növekedést láttunk. A második legjelentősebb térség Ázsia és Óceánia, olyan jelentős szereplőkkel, mint Kína, India, Japán és Dél-Korea. Összességében a térség már 2009-ben is magasabb arányt (19,6%) képviselt, mint a klasszikus nyugati nagyhatalmakat és Oroszországot is magában foglaló Európa államai (19,5%), és egy évtized alatt ez a különbség tovább nőtt, egészen 27,7 vs.19 százalékos arányig. Az ázsiai növekedés emellett kiegyensúlyozott, évente 0,5-1% körüli, míg Európa esetében jól látható a 2009-et követő csökkenés, majd a 2015 utáni – végső soron kiegyenlítő – növekedés. A becslési bizonytalanság szem előtt tartásával azt valószínűsíthetjük, hogy a Közel-Kelet államainak katonai kiadásainak részaránya 2009-2015 között nőtt, majd csökkent és 10% körül lehet. A legkisebb forrásokat az afrikai országok fordítják katonai célokra és a kontinens kiadásai 2019-ben összességében a globális kiadások 2,2%-át tették ki, ami 0,3%-kal magasabb, mint a 2009-es szint, a 2014-es relatív csúcshoz (2,7%) képest pedig némi visszaesés tapasztalható.

4. ábra: A globális védelmi kiadások (100%) regionális megoszlásának változása 2009-2019 között.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²¹

²¹ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett arányok számításához a konstans 2018-as dollár árfolyamon számolt kiadási adatokat vettük alapul.

A regionális változásokat az elmúlt évtizedben vizsgálva (5. ábra), láthatóvá válik, hogy a 2008/2009-es válság hatása eltérően érintette általánosságban az amerikai és európai, valamint az ázsiai térségeket, illetve azok nagyhatalmait. Az amerikai kiadások tíz év alatt arányaiban 10%-kal csökkentek, miután 2010-ben még 924 milliárd dollárral csúcsot döntöttek, 2017-ben 746 milliárd dollár értékben mélypontra kerültek, végül pedig 805 milliárd dollárra tértek vissza, hasonlóan hullámozva, mint az Egyesült Államok kiadásai. Az európai katonai kiadások 342 milliárd dollárról indulva 2014-ig 4%-ot csökkentek, majd lassú növekedésnek indultak, végül az évtized elteltével összesen közel 7%-kal 365 milliárd dolláros szintet értek el. Szembetűnő a változások eltérő dinamikája Ázsiában, ahol szinte Európával megegyező szintről (344 milliárd dollár) indulva folyamatos növekedéssel tíz év alatt 54%-kal emelkedtek a védelmi kiadások 531 milliárd dollárra. Eközben a Közel-Keleten közel 30%-kal, Afrikában 25%-kal nőttek e kiadások, 2014/2015-ben ideiglenes csúcsot elérve, majd fokozatosan csökkenve.²²

5. ábra: A védelmi kiadások regionális trendjei 2009-2019 között.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²³

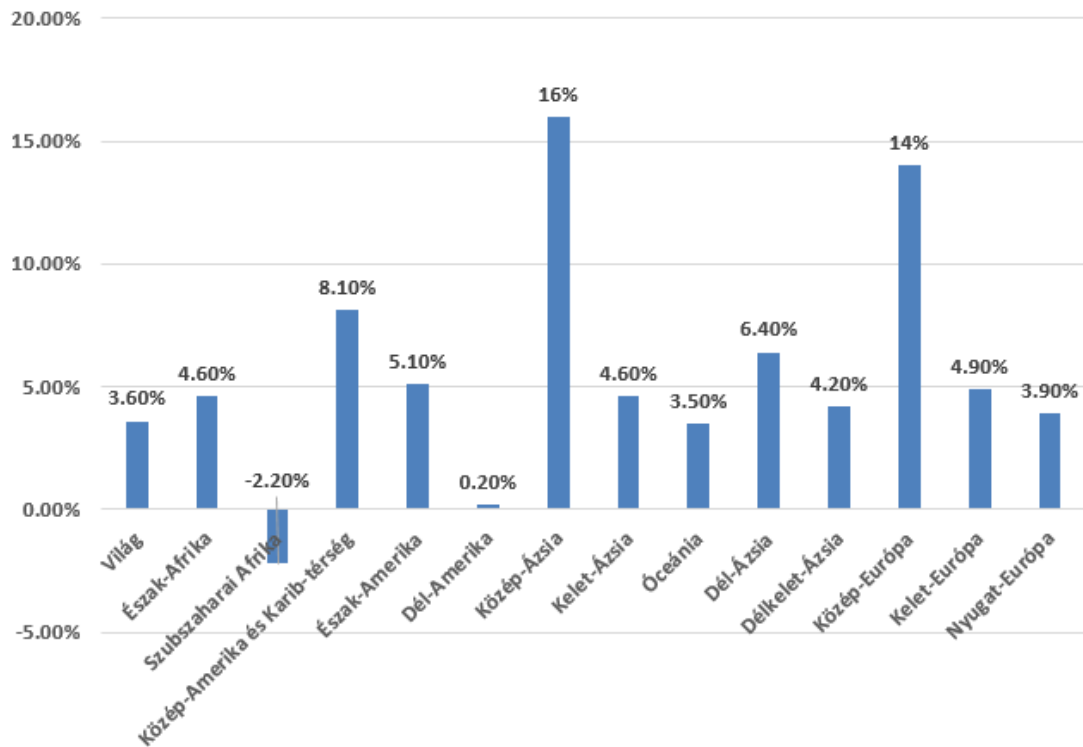
Szubregionális megközelítésben még árnyaltabb képet kapunk – ezúttal az utolsó vizsgált évről (6. ábra). Közép-Ázsiában elsősorban a kazah katonai kiadások növelése eredményezte az arányaiban látványos (16%), ám dollárban kifejezve nem annyira számottevő (Kazahsztánban 291 millió dolláros) növekedést. Hasonló a helyzet Közép-Amerikában, ahol Mexikó 460 millió dollárral növelte védelmi kiadásait egy év alatt, és ez döntően befolyásolta a szubregió egyébként nem túlzottan magas összesített kiadásait is, egy év alatt 8,1%-os növekedést okozva. Ehhez képest Közép-Európában 2019-ben minden ország növelte valamilyen mértékben védelmi költségvetését, egy év alatt összességében 4,09 milliárd dollárral, azaz 14 százalékkal. Az egyetlen szubregió, ahol csökkentek a katonai kiadások, a szubszaharai országoké volt, 2,2%-os csökkenéssel.²⁴

²² Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

²³ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

²⁴ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

6. ábra: A szubregionális védelmi kiadások változásának aránya 2018-2019-ben.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²⁵

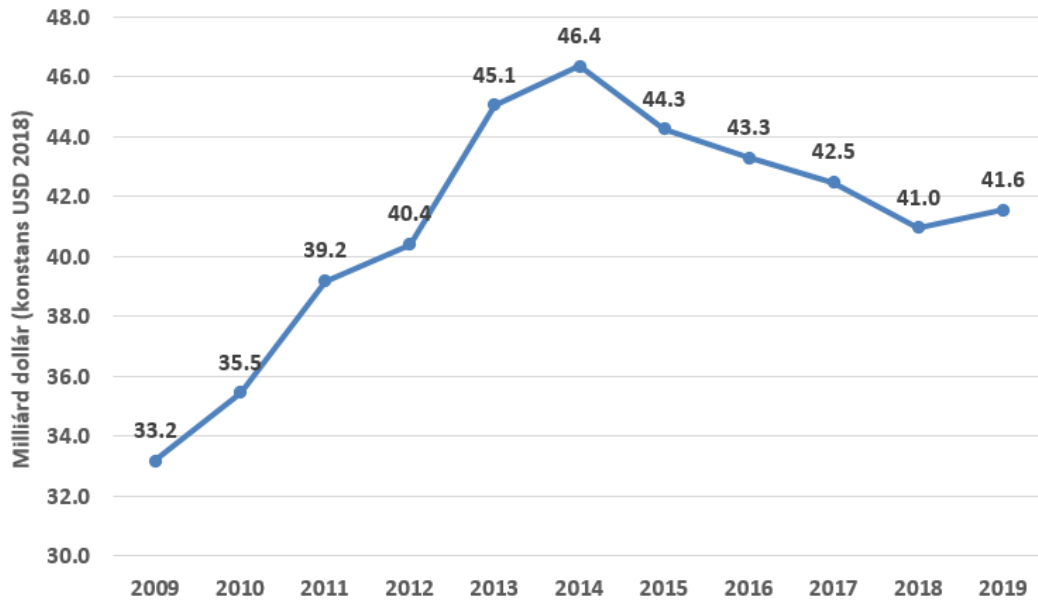
Afrika

Afrika államainak összesített védelmi kiadásai öt évnyi csökkenést követően 2018-as árfolyamon 41,6 milliárd dollárt tettek ki tavaly, ami az elmúlt évtizedben 25 százalékos emelkedést jelentett. A térség országai a költségvetési csúcsot 2014-ben érték el 46,4 milliárd dollárral (7. ábra). 10 év alatt a védelmi költségvetések kontinensen belüli megoszlása is megváltozott, és a hangsúly az észak-afrikai szubrégió államaira helyeződött át (8. ábra). Míg 2009-ben még a szubszaharai országok adták a kontinens katonai kiadásainak közel 60%-át, 2019-ben majdnem ugyanekkora arányt fedtek le az észak-afrikai országok. Az eltolódás okai között számolnunk kell a 2011 óta dúló líbiai polgárháborúval, valamint az Algéria és Marokkó közti régóta fennálló feszültséggel, ami fegyverkezési versenyt generál.

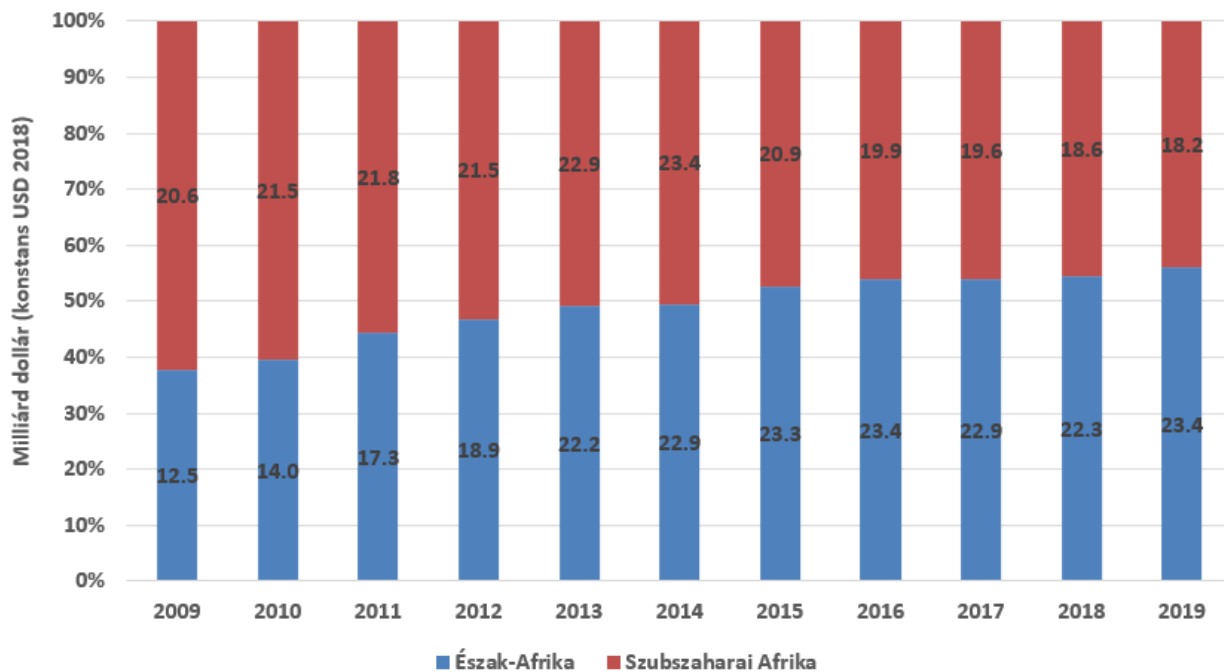
A kontinens legnagyobb védelmi költségvetésével (9. ábra) 2019-ben nagy fölényrel Algéria rendelkezett (10,334 milliárd dollár), amit Marokkó (3,761 milliárd dollár) és a Dél-afrikai Köztársaság (3,617 milliárd dollár) követett. Az észak-afrikai instabilitást jól tükrözi, hogy egy évtized alatt Tunézia is 139%-kal növelte védelmi kiadásait, Líbiáról pedig csak szórványosan rendelkezünk adatokkal (legutóbb 2014-ből 8,3 milliárd dollár), hiszen egységes központi kormányzásról nem beszélhetünk. (Egyiptomot 3,1 milliárd dolláros kiadásaival a SIPRI a Közel-Kelet országai közt tartja nyilván.) Fontos rámutatni, hogy a gazdag kőolajkincsrel rendelkező és ezáltal erősen exportfüggő Angola esetében a kőolaj világpiaci árának 2015-óta tartó mélyrepülése milyen drasztikus forráscsökkentést eredményezett a védelmi költségvetés terén is: kevesebb, mint harmadára esett vissza 2014 (6,154 milliárd dollár) és 2019 között (1,81 milliárd dollár).²⁶

²⁵ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

²⁶ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

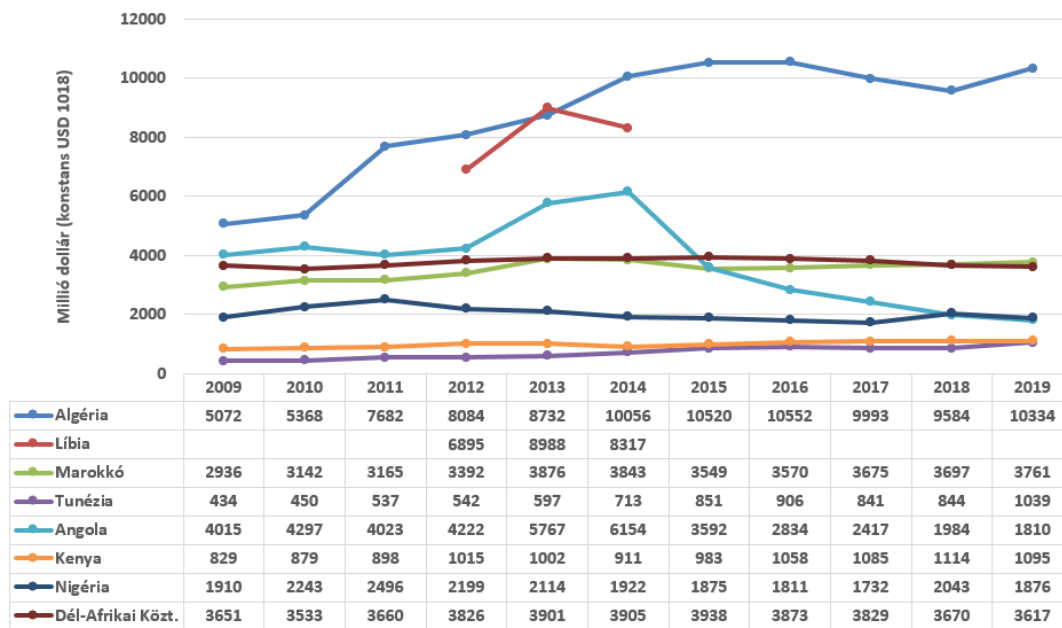
7. ábra: A védelmi kiadások változása Afrikában, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²⁷

8. ábra: Az afrikai szubrégiók védelmi kiadásainak változása, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²⁸

²⁷ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

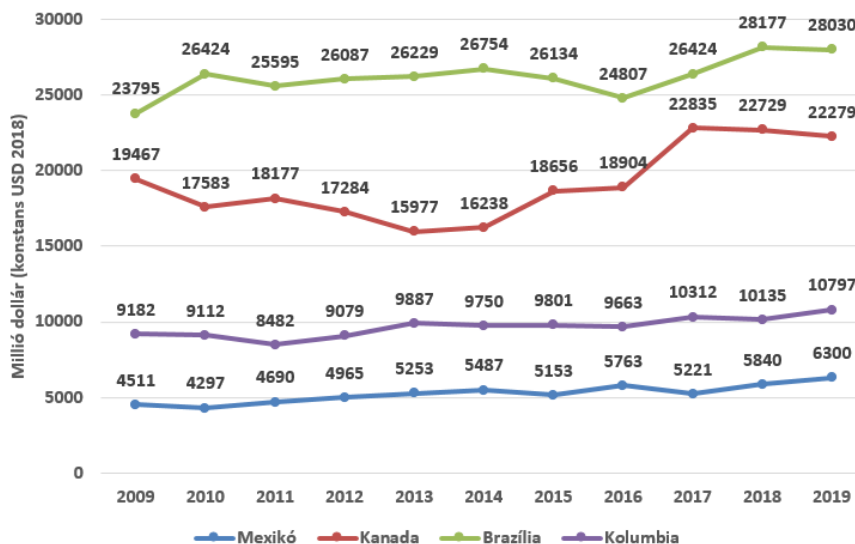
²⁸ Uo.

9. ábra: A legjelentősebb szereplők védelmi kiadásainak változása Afrikában, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)²⁹

Az amerikai kontinens államai

Nem meglepő, hogy regionális szinten az elmúlt évtizedben az amerikai kontinens egészét arányaiban és értékben is uralta az Egyesült Államok (88-91% közötti aránnyal, 2019-ben 805 milliárd dollárral – konstans 2018-as dollár árfolyamon számolva), a második legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező Brazília csupán 2,6-3,4%-os arányt tett ki (2019-ben 28 milliárd dollárral), amit Kanada (22,3 milliárd dollár), Kolumbia (10,8 milliárd dollár) és Mexikó (6,3 milliárd dollár) követett (10. ábra).

10. ábra: A legjelentősebb szereplők védelmi kiadásainak változása az amerikai kontinensen az Egyesült Államok nélkül, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)³⁰

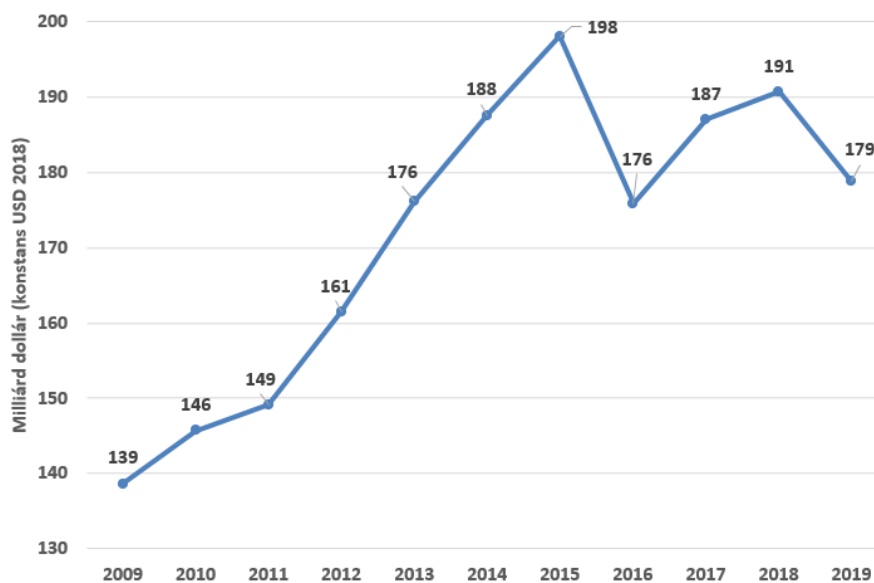
²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

Az elmúlt évtizedben az amerikai kontinens két szubrégiójában nőttek a katonai kiadások – Közép-Amerikában és a Karib-térségben 44 százalékkal, Dél-Amerikában pedig 16,7 százalékkal –, míg Észak-Amerikában az Egyesült Államok miatt összességében 12,4 százalékkal csökkentek.³¹

Közel-Kelet

A Közel-Kelettel kapcsolatos regionális értékelés viszonylag gyenge lábakon áll, mivel az Egyesült Arab Emírségek, Jemen, Katar és Szíria esetében évek óta nem rendelkezünk érdemi adatokkal, ezért a SIPRI szakértői is felhívják a figyelmet arra, hogy a regionális védelmi kiadási adatokat csak 2015-ig tekintjük mérvadónak. Ez azért is problémás, mert olyan jelentős katonai képességfejlesztést végrehajtó országok hiányoznak így az adatsorból, mint a becslések szerint 2008/2009 óta Izrael védelmi kiadásait is meghaladó Egyesült Arab Emírségek, vagy a háborúban álló Szíria. Ebből eredően a 2015 utáni évekre vonatkozóan a nemzetközi adatokból közvetlenül készítettünk regionális becslést (11. ábra). Mindezek alapján elmondható, hogy a térségben dinamikusan nőttek a katonai kiadások 2009-2015 között, hat év alatt több, mint 42%-kal, 198 milliárd dolláros szintre emelkedve. Ezt követően vélhetően 10% körüli arányban csökkenhettek, ami óvatos becslésként már annak is be tudható, hogy egyedül Szaúd-Arábia katonai kiadásai 30%-kal estek ebben az időszakban a 2015-ös 90,4 milliárd dollárról 2019-ig 62,5 milliárd dollárra. A csökkenés okai között ismételtelen megemlíthetjük a kőolaj világpiacon történő árának csökkenését, emellett pedig a királyi ház gazdaságmodernizációs átalakítási törekvéseit is.³²

11. ábra: A védelmi kiadások becsült változása a Közel-Keleten, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)³³

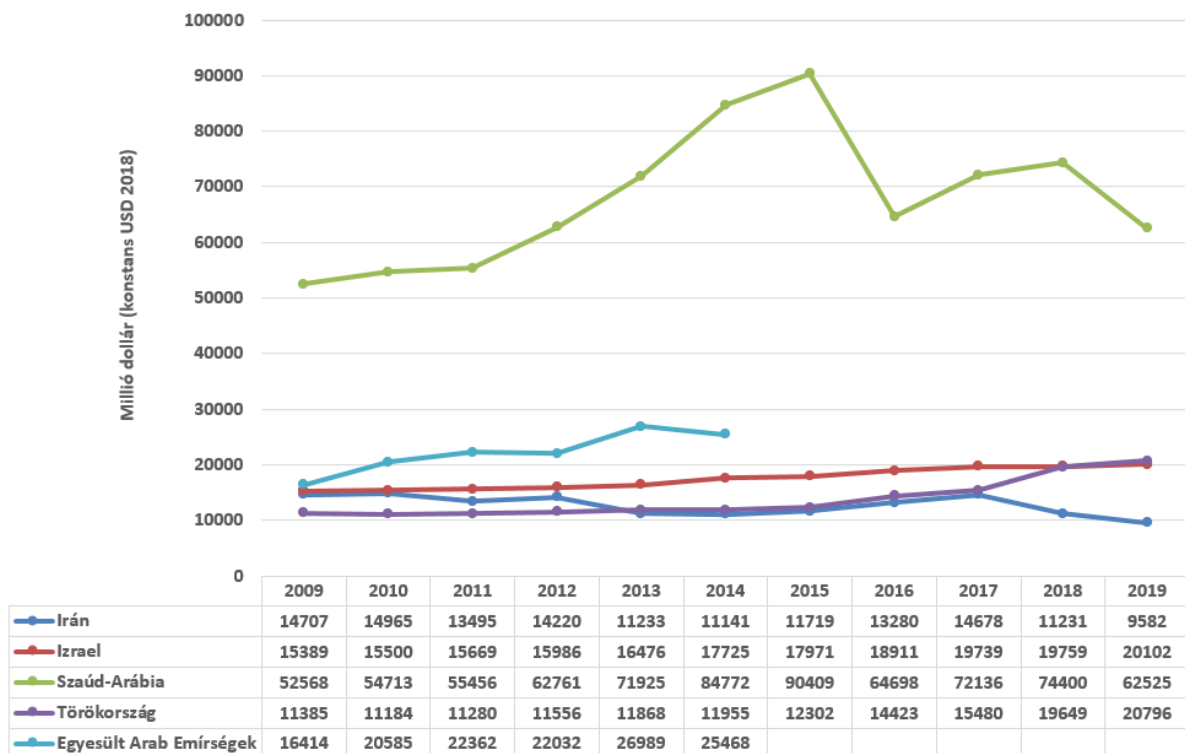
A térség további jelentős szereplői között (12. ábra) láthatunk 2019-ben a globálisan 15-16. legnagyobb katonai költségvetéssel rendelkező Izraelt (20,1 milliárd dollár) és Törökországot (20,8 milliárd dollár). Az izraeli kiadások 2009-2019 között folyamatosan emelkedtek, évente 1-5%-kal; a növekedés üteme 2014-2017 között volt magasabb, az évtized végére visszatért az arányaiban alacsony növekedéshez, a volatilitás pedig az

³¹ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

³² Uo.

³³ Uo.

egyiptomi (katonai hatalomátvétel 2014-ben), szíriai (mélyülő polgárháború és külső hatalmak egyre intenzívebb beavatkozása), libanoni biztonsági helyzetnek (Irán és a Hezbollah élénkülő katonai együttműködésének), valamint az ún. „Iszlám Állam” felemelkedésének volt betudható. Törökország esetében figyelemre méltó, hogy hosszabb távon egységes, azaz konstans árfolyamon vizsgálva védelmi kiadásait, azt látjuk, hogy gyakorlatilag 1996-2014 között nem hagyta el a 10,4-12 milliárd dollár közötti sávot, azaz igencsak egyenletes és kiszámítható volt (a legalacsonyabb, 10,4 milliárd dolláros értékkel ezen időszak közepén, 2005-ben). A török katonai kiadások lassú, fokozatos emelkedést követően 2015-től kezdtek látványosan emelkedni: 2014-2019 között összesen 74 százalékot. Ankara 2019-es védelmi kiadásai eddigre az említett 2005-ös érték dupláját tették ki, amit egyértelműen az ország biztonsági környezetének destabilizálódása és a szíriai katonai műveletekbe történő aktív bekapcsolódás hajtott.³⁴

12. ábra: A legjelentősebb szereplők védelmi kiadásainak változása a Közel-Keleten, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)³⁵

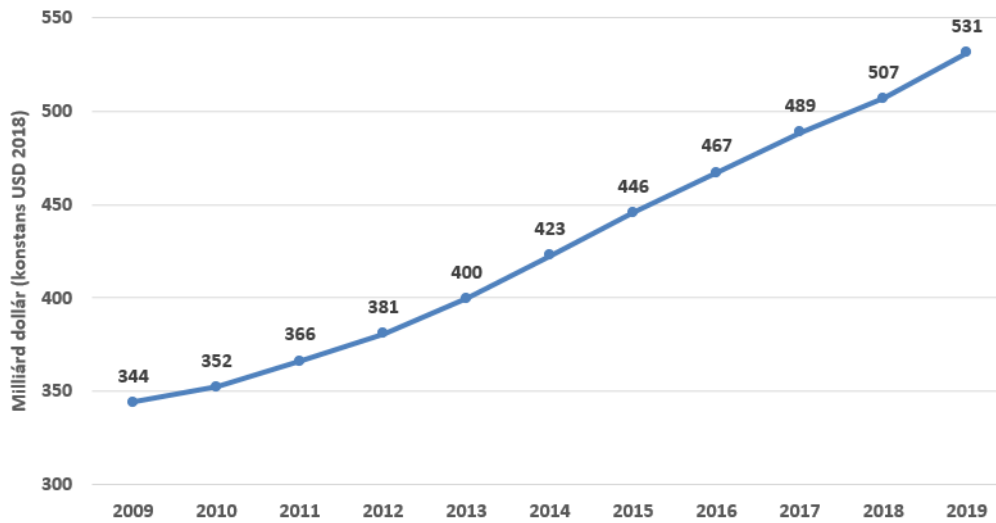
Ázsia és Óceánia

Ázsia és Óceánia országainak védelmi költségvetése nő továbbra is a legnagyobb ütemben a világ térségei közül, a globális katonai kiadások 27,7%-át (2018-as dollár árfolyamon 531 milliárd dollárt) adva 2019-ben (lásd feljebb a 4. ábrát). A növekvő trend egyébként 1989 óta látható, és Ázsia az egyetlen olyan térség, ahol azóta is töretlen a forrásbővülés, ami 2009-2019 között 54%-os volt (13. ábra). A globális 15 legnagyobb védelmi költségvetésű ország közül 2019-ben öt volt térségbeli (Kína, India, Japán, Dél-Korea és Ausztrália), és az évtizedek óta tartó növekedés is elsősorban Kínának köszönhető: tavaly a térség összesített katonai kiadásainak kínai részesedése 50,2%-ot tett ki.³⁶

³⁴ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

³⁵ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

³⁶ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

13. ábra: A védelmi kiadások változása Ázsiában és Óceániában, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)³⁷

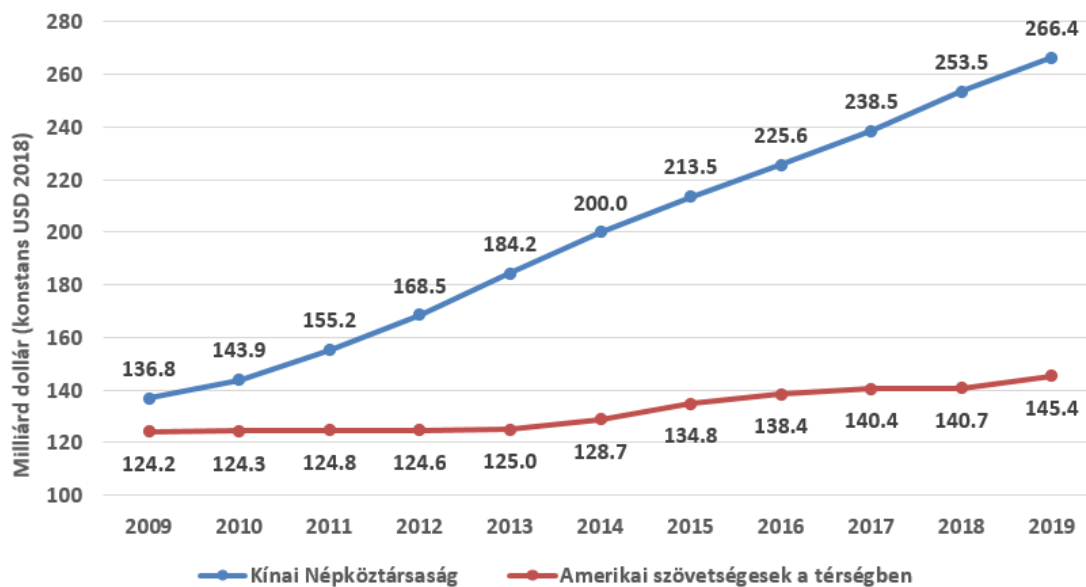
14. ábra: Az ázsiai szubrégiók védelmi kiadásainak változása, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)³⁸

³⁷ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

³⁸ Uo.

A térségen belül elsősorban Kínának köszönhetően Kelet-Ázsia országainak van – mondhatjuk hagyományosan – a legnagyobb katonai költségvetése: tavaly arányaiban 69,7%-át adták Ázsia védelmi kiadásainak 370 milliárd dollárral (14. ábra). Ezt Dél-Ázsia követte (89,1 milliárd dollár), ahol India volt a domináns szereplő a szubrégió katonai kiadásainak 79,5%-ával (70,8 milliárd dollár). Délkelet-Ázsiában Szingapúr (11,3 milliárd dollár), Indonézia (7,4 milliárd dollár) és Thaiföld (7 milliárd dollár), míg Óceániában Ausztrália (27,4 milliárd dollár) a fontos szereplők.³⁹

Érdekesképpén érdemes számszerű mérleget vonnunk a térség erőviszonyainak változásáról az elmúlt évtizedben, amiből azt láthatjuk (15. ábra), hogy a nagyságrendileg hasonló szintről induló kínai védelmi költségvetés (2009-ben 136,8 milliárd dollár) tíz év alatt közel megduplázódott (266,4 milliárd dollár), amit az Egyesült Államok térségbeli szövetségeseinek – Dél-Korea, Japán, Tajvan, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Vietnam, Ausztrália – erőforrásai nem voltak képesek követni (2009-2019 között „csupán” 17 százalékos összesített növekedéssel 145,4 milliárd dollár szintre emelve katonai kiadásait).⁴⁰

15. ábra: A Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államokkal szövetséges térségbeli államok (Dél-Korea, Japán, Tajvan, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Vietnam, Ausztrália) összesített védelmi kiadásainak változása, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁴¹

Kelet-Ázsiában tehát értelemszerűen Kína külön ligában szerepel a többi államhoz képest – még ha nem is olyan abszolút túlsúlyban, mint az Egyesült Államok az amerikai kontinensen –, erőfölénye a katonai kiadások terén pedig jelentősen fokozódott egy évtized alatt. Indiánál már 2009-ben is 2,65-szor, 2019-ben pedig 3,76-szor többet költött (azaz 266,449 milliárd dollárt), míg Japánnál 2009-ben 3-szor, 2019-ben 5,7-szer többet. A kínai katonai kiadások így tehát egy évtized alatt 51%-kal emelkedtek, ami érezhetően túlmutat a térség többi jelentős államán.⁴²

A második legnagyobb katonai költségvetéssel India rendelkezett 2019-ben (70,8 milliárd dollár – globálisan a 3.), 2014 óta növekvő trend nyomán, ezen belül is 2016-tól dinamikus – évente 3-5 milliárd dolláros – forrásnöveléssel. A védelmi kiadások 27%-os emelését egy évtized alatt kisebb mértékben a Pakisztánnal szem-

³⁹ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

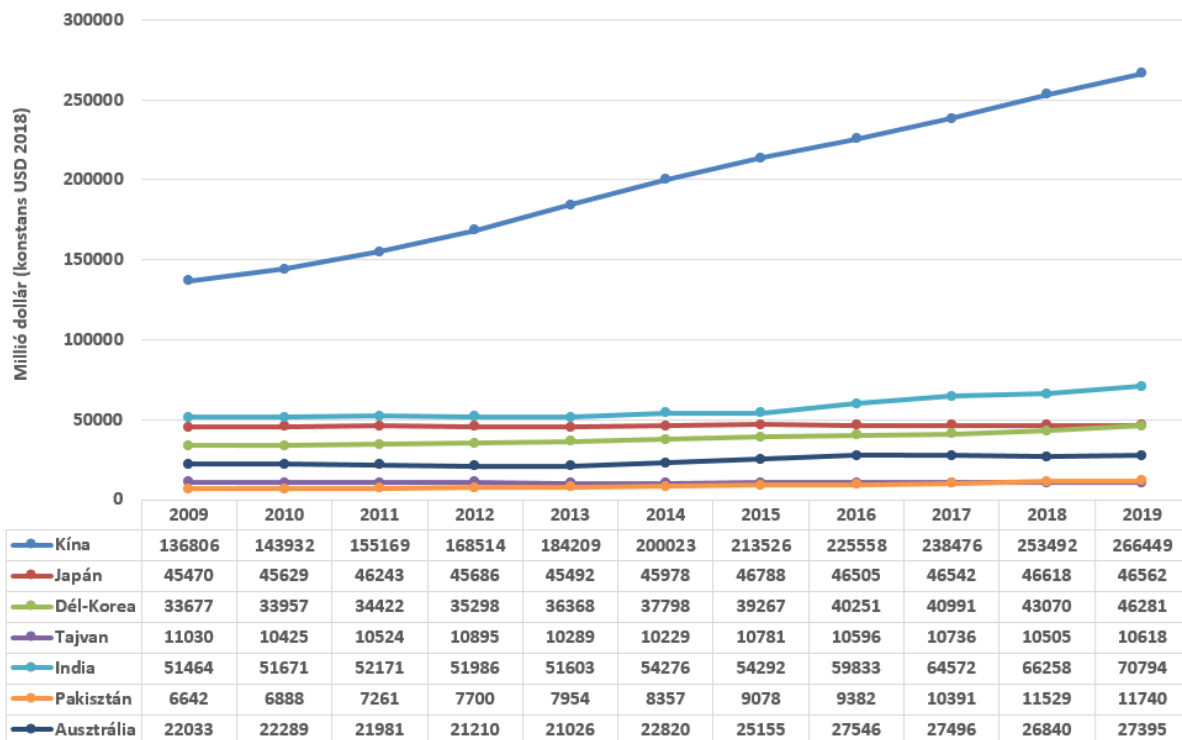
⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

beni, olykor a háborús küszöböt súroló konfliktus, illetve az ehhez kapcsolódó hagyományos és nukleáris katonai képességfejlesztés, nagyobb mértékben a Kínával szembeni stratégiai rivalizálás magyarázza Délkelet-Ázsiában és az Indiai-óceán térségében (a haditengerészeti bázisokra alapozó „gyöngysor” (*String of Pearls*) és az „Egy övezet, egy út” (*One belt, one road*) kínai stratégiák ellensúlyozása). Ehhez képest Pakisztán katonai kiadásai folyamatosan mérsékelt növekedő trendet követtek az elmúlt évtizedben, és 77 százalékkal magasabb szinten zártak (11,74 milliárd dollár). Így Indiával nominálisan a kezdeti 7,7-szeres hátrányhoz képest arányában hatszoros különbség alakult ki 2019-re, Pakisztán valamelyest „közelebb zárkózott”, azonban Iszlámábád erőforrásai nem mérhetők Új-Delhiéhez.⁴³

Kelet-Ázsiában ugyancsak a kínai stratégiai erőfölény ellensúlyozása, valamint az észak-koreai hagyományos és rakétafenyegetés ösztönzi a védelmi kiadások magas szintjét. Japán alkotmányos kötelezettségének, azaz önkorlátozásának eleget téve nemzeti össztermékének 1%-ánál eddig nem emelte magasabbra védelmi kiadásait, így az elmúlt évtizedben 45,4-46,7 milliárd dollár között ingadozott a japán katonai költségvetés, 2,4 százalékkal magasabban zárva az évtizedet, 46,56 milliárd dolláros szinten. Ehhez képest Dél-Korea tíz év alatt közel Japánnal azonos szintre emelte katonai kiadásait (2019-re 46,2 milliárd dollár 2018-as konstans árfolyamon) a 2009-es 33,7 milliárd dollárról. E téren folyamatos emelkedő trenden túl 2018 és 2019 hozott két nagyléptékű (két, illetve hárommilliárd dolláros) emelést. A két ország katonai kiadásainak emelését a fejlett amerikai haditechnikai rendszerek (hadszíntéri rakétavédelmi rendszerek és ötödik generációs vadászpilóták), valamint rakétafegyverzet és hadihajók, tengeralattjárók beszerzése is magyarázza. Ezen túlmenően említést érdemel Tajvan is, ahol a védelmi kiadások az elmúlt évtized végére alacsonyabb szinten zártak, mint 2009-ben (11 milliárd dollárról 10,6 milliárd dollárra csökkenve).⁴⁴

16. ábra: A legjelentősebb szereplők védelmi kiadásainak változása Ázsiában és Óceániában, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁴⁵

⁴³ Uo.

⁴⁴ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

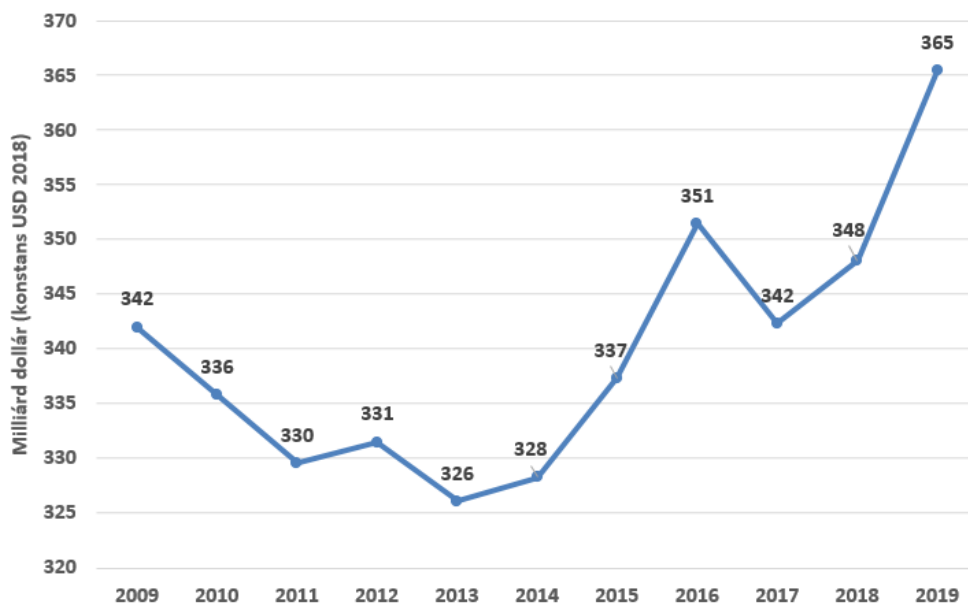
⁴⁵ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

Óceánia meghatározó hatalma Ausztrália. Canberra a térség erősödő stratégiai rivalizálását érzékelve 24%-kal növelte katonai kiadásait, 2019-re közel 27,4 milliárd dollárra. Ezen belül is a legjelentősebb ugrás 2013-2016-ban történt, három év alatt 6,5 milliárd dollárral, így napjainkra Ausztrália védelmi kiadásai alapján a térség „középhatalma” – ha Kínát és az Egyesült Államokat nem számítjuk.⁴⁶

*Európa*⁴⁷

A világ védelmi kiadásainak 19 százalékát kitevő európai kontinens összesített védelmi kiadásainak 7 év kellett ahhoz, hogy a 2009-et követő visszaesés után (2018-as dollár árfolyamon számítva) elérjék az évtized elején látott szintet, majd kisebb csökkenés után 2019-ben 6,7 százalékkal magasabb szinten zártak (17. ábra). Eközben a mélyponton, 2013-ban 326 milliárd dollár körüli összeget fordítottak a kontinens államai katonai célokra, amin elsősorban Oroszország Ukrajnával szembeni katonai fellépése, az ún. „Iszlám Állam” felemelkedéséből eredő terrorizmus ellenes és stabilizációs feladatok, valamint a Kelet- és Közép-Európában tovább már nem halogatható haditechnikai modernizáció volt képes változtatni. Így tehát az európai fenyegetettségpercepció változása és a védelmi képességek megerősítésének szándéka eredményezte a védelmi kiadások növelését, ami mellett a NATO tagállamai a 2014-es walesi csúcstalálkozón tett politikai állásfoglalással kötelezték el magukat. Mint látható, a kötelezettségvállalás összességében eredményes volt: 11,3 százalékkal növelték az európai védelmi költségvetéseket, amiben – jegyezzük meg – a nem NATO-tagállamoknak, így Ukrajnának is szerepe volt.⁴⁸

17. ábra: A védelmi kiadások változása Európában, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁴⁹

Sőt, e regionális összegzésben definíció szerint Oroszország is szerepel: Moszkva az elmúlt évtizedben 2016-ig nominálisan több, mint 30 milliárd dollárral, 64 százalékkal növelte katonai kiadásait, majd azok –

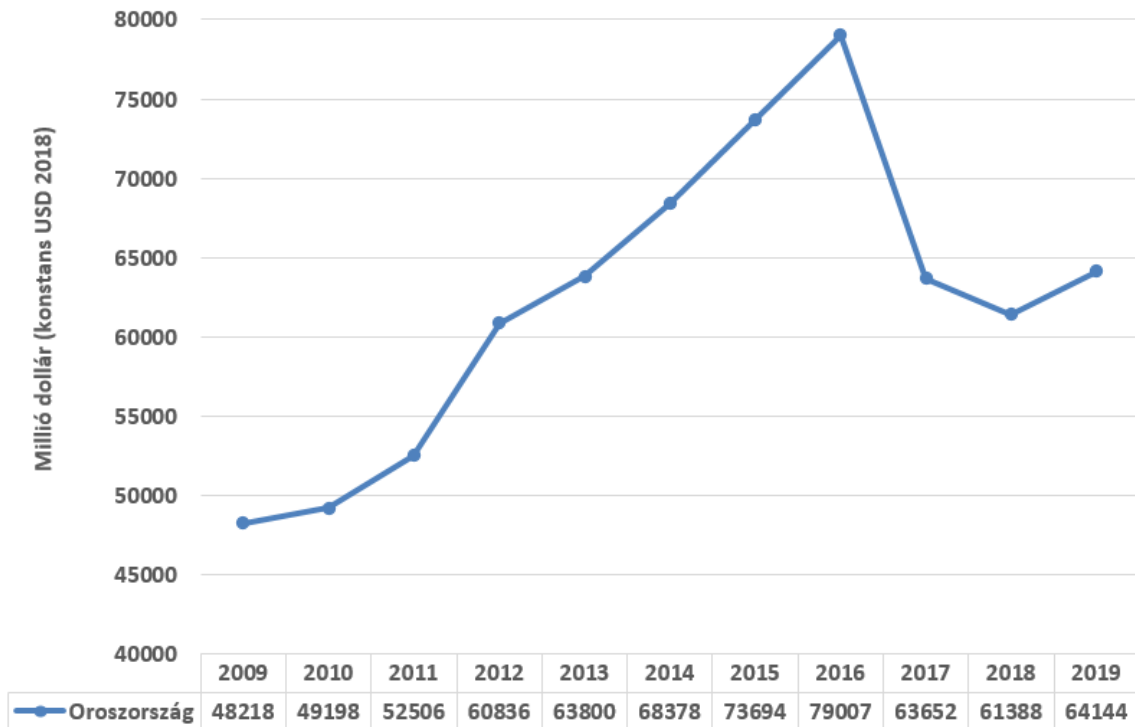
⁴⁶ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁴⁷ Európa államaival, így kifejezetten a NATO-tagállamok és a közép-európai államok csoportjával is a védelmi kiadások nemzetközi trendjeit feldolgozó elemzéssorozatunk második része foglalkozik majd behatóbban. Hasonlóképpen, Oroszország védelmi kiadásait a sorozat második része értékeli majd részletesebben.

⁴⁸ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁴⁹ SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

lényegében a nyugat- és közép-európai tendenciával ellentétesen – jelentősen, közel 15 milliárd dollár értékben csökkentek az évtized második felében (18. ábra). Így lényegében 2019-ben (64 milliárd dollár) közel 16 milliárd dollárral magasabb szinten zárt az orosz védelmi költségvetés, mint 2009-ben (48 milliárd dollár), azonban az évtized közepén látott növekmény felét elvesztette. Ennek a forrásszűkösségnek a fő oka az ország gazdasági helyzetének megrendülése volt részben a rubel gyengülése, részben a fő exportbevételt jelentő kőolaj világpiaci árának jelentős és tartós csökkenése, kisebb mértékben a nyugati országok által bevezetett szankcióknak a gazdaságot lassító hatása miatt.⁵⁰

18. ábra: Oroszország védelmi kiadásainak változása, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁵¹

A kontinens szubrégiói között⁵² jól láthatók a gazdasági lehetőségek különbségei (19. ábra): Nyugat-Európa regionális nagyhatalmai és fejlett professzionális haderővel rendelkező országai adják a kontinens védelmi kiadásainak 70%-át – viszont az elmúlt évtizedben nominális kiadásaik nem nőttek, éppen ellenkezőleg, 2009-2019 között mintegy 7 milliárd dollárral csökkentek. A gazdasági válság hatása jól mérhető volt: 2014-2015-ben 35 milliárd dollárral kevesebbet költöttek, mint 2009-ben, ami abban az időszakban megegyezett volna Olaszország és Hollandia összesített védelmi költségvetésével. Ezt az évtized végéig 12%-os növekedés váltotta fel, ismét elérve a 261 milliárd dolláros szintet (2018-as dollár árfolyamon számolva). Ehhez képest Kelet-Európa államai – Oroszországgal együtt – a legnagyobb arányú „felzárkózás” időszakában, 2014-2016 között

⁵⁰ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

⁵¹ Uo.

⁵² A SIPRI adatbázisában az európai szubrégiók az alábbiak szerint alakulnak:

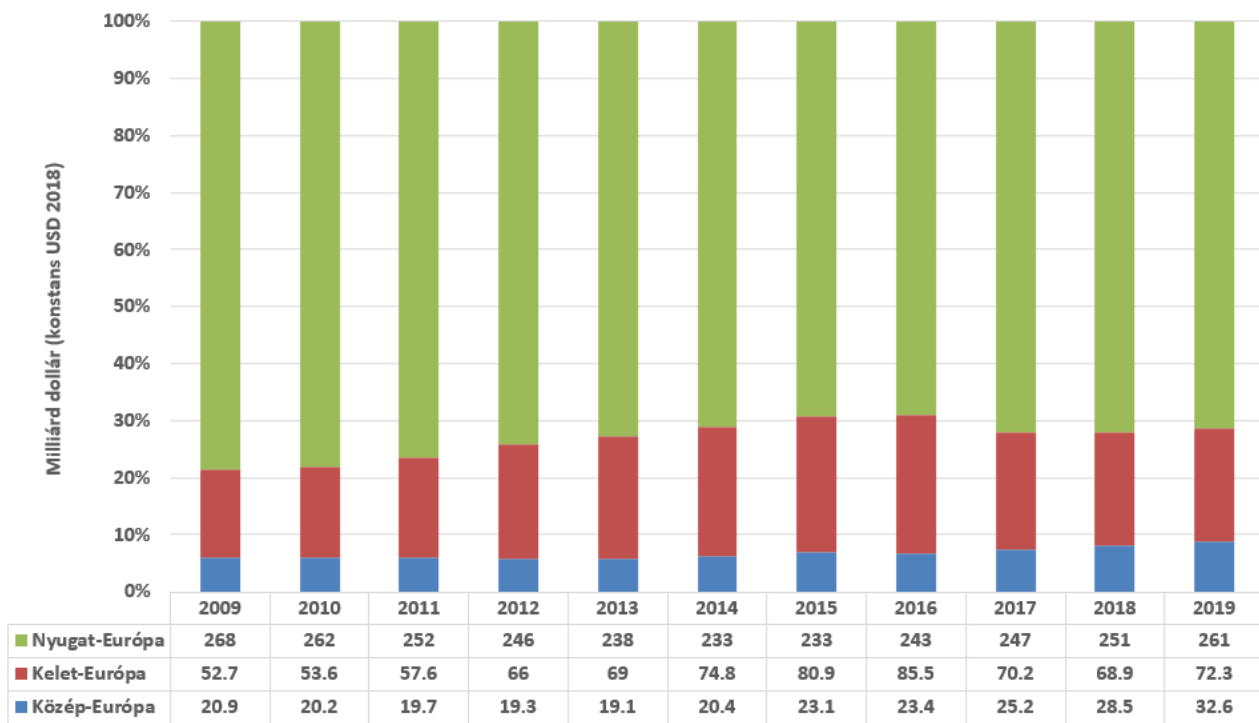
Nyugat-Európa: Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Luxemburg, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország.

Közép-Európa: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Észak-Macedónia, Észtország, Horvátország, Koszovó, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia,

Kelet-Európa: Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova, Oroszország, Örményország, Ukrajna.

sem haladták meg a kontinens védelmi kiadásainak 23-24%-át, 2019-re pedig 72,3 milliárd dollárnyi részesedésükkel újra 20%-os arány alá csökkent a súlyuk.⁵³

Eközben a kiadási értékek tekintetében legkevésbé fajsúlyos Közép-Európa esetében is jól látható a nyugati országokra jellemző cezúra: a gazdasági válság hatására 2009-2013 között közel 9%-os csökkenés, majd 2014-től növekedés. E növekedés azonban arányaiban jóval dinamikusabb, mint a térség többi államánál láthattuk, sőt még Oroszországot is képes volt felülmúlni: a mélyponthoz képest, 2013 és 2019 között 70,7%-kal emelték katonai kiadásait a térség államai, de még a teljes évtized távlatában is 56%-os volt a növekedés. Nem meglepő módon Ukrajna rendkívül gyenge gazdasági háttere ellenére 2013-2019 között több, mint kétszeresére növelte katonai kiadásait (2,2 milliárdról 4,5 milliárd dollárra).⁵⁴

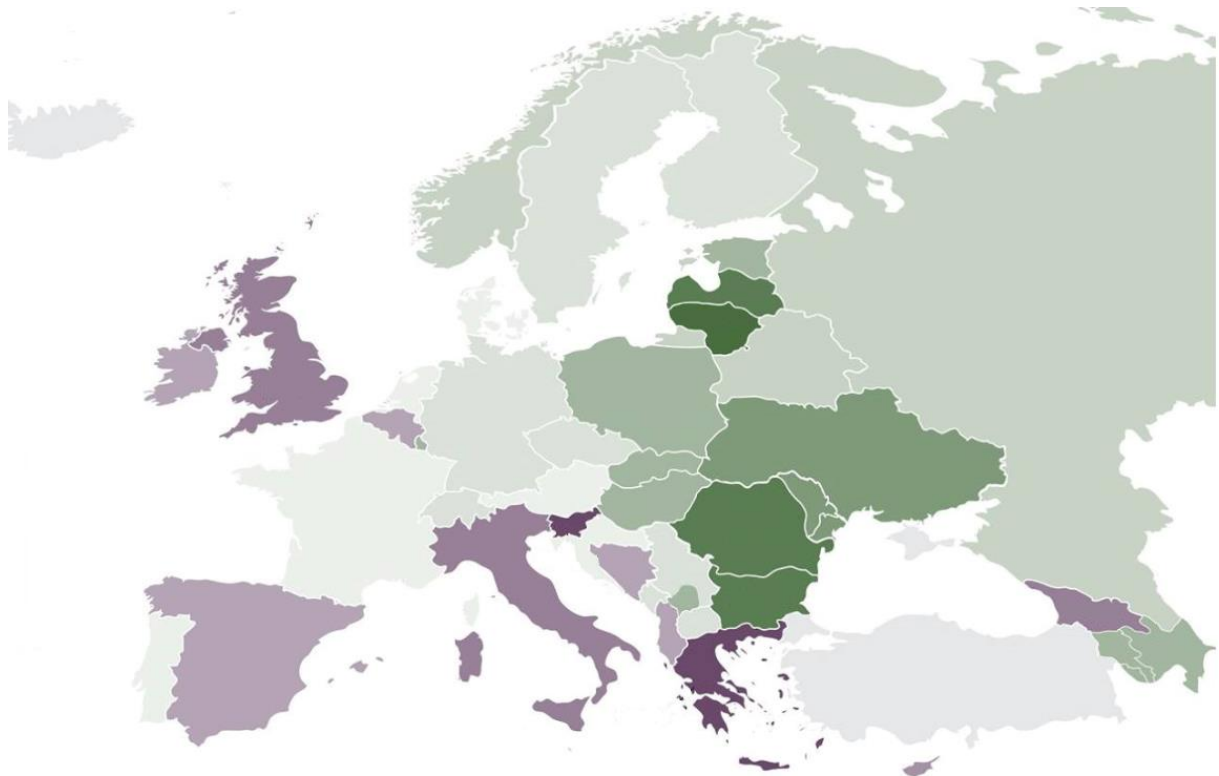
19. ábra: Az európai szubrégiók védelmi kiadásainak változása, 2009-2019.
(Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁵⁵

Az összeurópai képet (20. ábra) tehát úgy foglalhatjuk össze, hogy az elmúlt évtizedben azok az országok, amelyeknek gazdasági helyzete a 2008-2009-es gazdasági válság hatására megrendült, ugyanakkor nem érzékeltek közvetlen katonai fenyegetést, az évtized első felében jelentősen csökkentették katonai kiadásait, és alacsonyabb szinten is tartották az évtized végén is. Elsősorban Görögország, Szlovénia, Olaszország, Nagy-Britannia és Grúzia tartozott e körbe, de csökkentette védelmi költségvetését Spanyolország, Belgium, Bosznia-Hercegovina, Albánia, Írország és Ciprus is. Ezzel szemben Kelet-Közép-Európa államai általánosságban 25 százalékot meghaladó mértékben növelték kiadásait, azok pedig, amelyek Oroszország feléledő katonai aszertivitását közvetlen fenyegetésként érzékelték, arányaiban akár meg is duplázhatták katonai költségvetésüket.

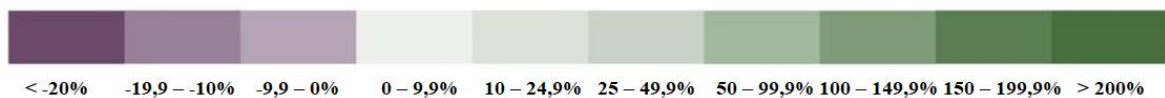
⁵³ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#). A feltüntetett adatok konstans 2018-as dollár árfolyamon szerepelnek.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

A védelmi költségvetés változásának aránya (%), 2010-2019:

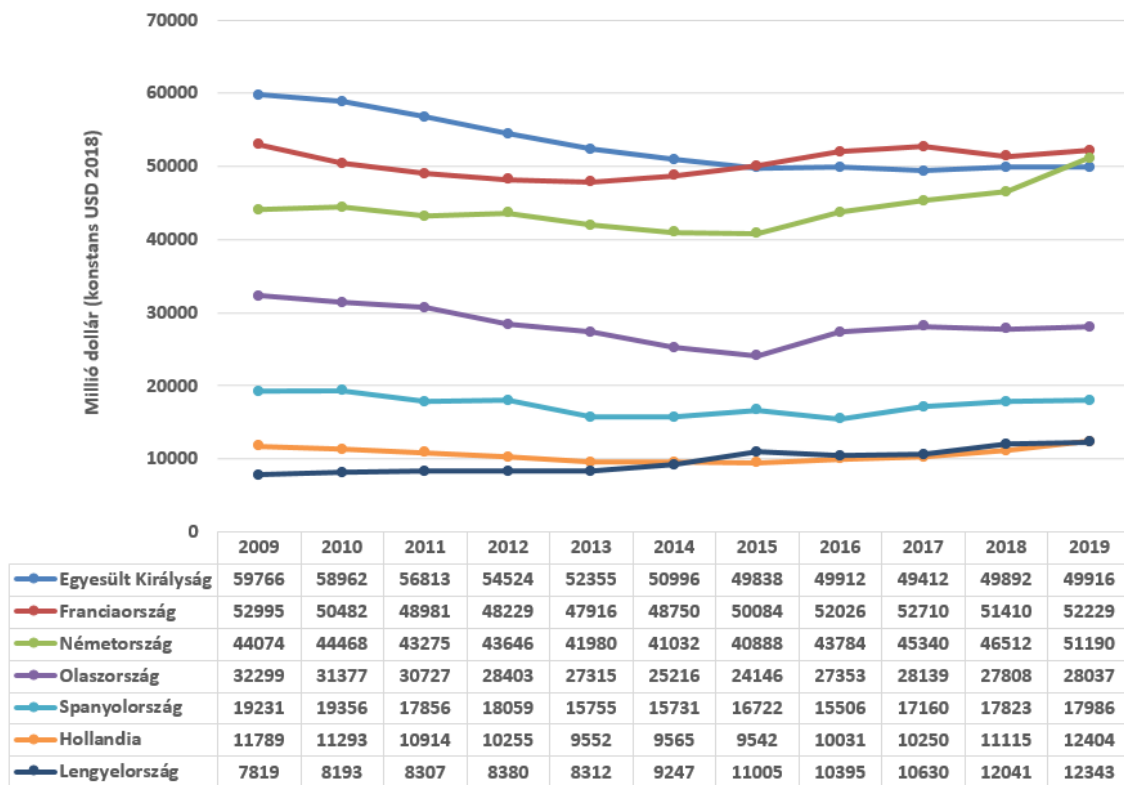

20. ábra: Az európai országok védelmi kiadásainak változása (százalék), 2009-2019.
(Forrás: SIPRI.)⁵⁶

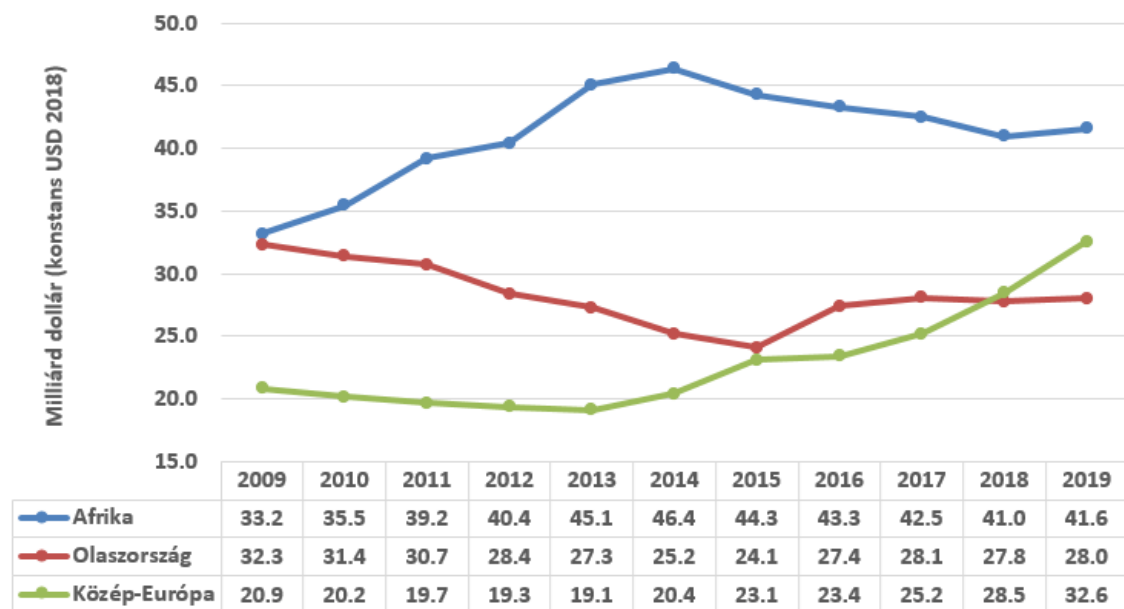
A katonai szempontból meghatározó európai hatalmak esetében is megfogalmazhatunk néhány, a fenti általános képbe illő következtetést (21. ábra). Az elmúlt évtized legnagyobb vesztese a katonai erőforrások terén Nagy-Britannia volt, ugyanis közel 10 milliárd dollár értékben, 16,5%-kal csökkent katonai költségvetése, és a csökkenés szinte teljes egésze az évtized első felében történt, majd a védelmi költségvetés valamivel 50 milliárd dollár alatti szinten stabilizálódott. Minden bizonnyal a Brexit körüli elhúzódó huzavona és gazdasági bizonytalanság sem segítette a források biztosítását az ország védelmi szektora számára. A gazdasági válság idején még Európa legnagyobb védelmi költségvetésével rendelkező országot előbb (2015-ben) Franciaország, majd (2019-ben) Németország is maga mögött hagyta. A francia kiadások ugyanis 9 százalékos csökkenést követően 2014-től ismét növekvő pályára álltak és 52,2 milliárd dollárt meghaladó értékkel zártak 2019-ben – de még mindig alacsonyabb értéken, mint 2009-ben! Németország esetében 2015-ig tartott a csökkenő trend (-9,3%), majd öt év alatt 25%-os emelkedés következett, 40,8 milliárd dollárról 51,2 milliárd dollárra. Így Berlin az évtized végén 16%-kal többet költött katonai célokra, mint a gazdasági válság kezdetén, és így Európában a második helyre lépett előre.⁵⁷

⁵⁶ TIAN – KUIMOVA – DA SILVA – WEZEMAN – WEZEMAN: [Trends in World Military Expenditure, 2019](#), 10.

⁵⁷ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

21. ábra: A legjelentősebb szereplők védelmi kiadásainak változása Európában, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁵⁸

22. ábra: Az afrikai kontinens, illetve a közép-európai szubrégió államainak összesített, valamint Olaszország védelmi kiadásának változása, 2009-2019. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁵⁹

⁵⁸ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁵⁹ Uo.

A középhatalmak körében is jelzésértékű változások történtek. Olaszország a válság hatására 2009-2015 között 25%-kal csökkentette védelmi kiadásait, amit viszonylagos visszarendeződés követett, de 2019-ben még így sem haladta meg a katonai költségvetés a 2012-es szintjét. Perspektívába helyezve (22. ábra): 2009-ben Olaszországnak közel akkora katonai kiadásai voltak (32,2 milliárd dollár), mint egész Afrikának (!), majd a két trend ellenkező irányba mozdult el – Afrika országai növelték, Róma csökkentette katonai költségvetését, így 2014-2015-re Afrika 20 milliárd dollárral is meghaladta az olasz kiadásokat és a további években is harmadával magasabb volt, mint az olasz. Ugyancsak Olaszországhoz hasonlítva, közép-európai államai (összesítve) 2009-ben még csak az olasz kiadások kétharmadát tették ki, és ez esetben is ellentétes irányban mozogtak a trendek, aminek eredményeként a két érték már 2015-ben közel kerül egymáshoz, majd 2018-tól a közép-európai védelmi kiadások is meghaladták az olaszt, 2019-ben már 16%-kal.⁶⁰

Spanyolország és Hollandia sem szerepelt fényesen az elmúlt évtizedben: a spanyol védelmi kiadások 6,5%-kal csökkentek, a holland pedig csak 2019-ben emelkedett annyit, hogy összességében pozitív legyen a mérleg (+5,2%). Azonban a 2015-2016-os mélypontra a csökkenés mindkét országban megközelítette a 20%-ot 2009-hez képest. Így miközben Róma mellett Madrid szerepe is csökkent, az is lehetővé vált, hogy Lengyelország nominálisan felzárkózzon Hollandia mellé. A lengyel védelmi költségvetés ugyanis a térség legtöbb államától eltérő módon nem csökkent 2009 után, pusztán viszonylagos stagnálást mutatott 2011-2013-ban, majd 2014-től növekedésnek indult. Így 2015-2018 között Varsó több pénzt költött katonai célokra, mint Amszterdam, és 2019-ben 58%-kal többet, mint egy évtizeddel korábban.⁶¹

Mekkora gazdasági terhet jelent a védelem a világ térségeiben?

Mint azt már jeleztük, a világ országai becslés szerint a globális nemzeti össztermék 2,2 százalékát fordították katonai célokra 2019-ben, míg a rendelkezésre álló adatok szerint oktatásra 2016-ban a GDP 4,5%-át, egészségügyre a legfejlettebb országok akár 8-10%-ot is meghaladó összeget. Az is ismert, hogy a NATO-tagállamok számára a GDP 2%-ának védelmi célokra történő felhasználása az elvárás, és 2014 óta a közösen vállalt kötelezettség. Mekkora gazdasági terhet jelentenek ezekhez a mutatókhoz képest a világ térségeiben a katonai kiadások?

A GDP-arányosan legtöbbet védelemre költő tíz ország közül hét a Közel-Kelet és Észak-Afrika konfliktusok által sújtott térségében volt található 2019-ben (23. ábra): Omán (8,8%), Szaúd-Arábia (8,0%), Algéria (6,0%), Kuvait (5,6%), Izrael (5,3%), Jordánia (4,7%) és Libanon (4,2%). Emellett a Kaukázusban egymással szemben álló Örményország (4,9%) és Azerbajdzsán (4,0%), valamint az Indiával szemben álló Pakisztán (4,0%) tartozik még a Top-10-be. Azonban az is jelzésértékű, hogy nominálisan közülük csak Szaúd-Arábia szerepel a legnagyobb költségvetésű országok élmezőnyében (az 5. helyen). Összességében a világ térségeit értékelve nem meglepő, hogy azt látjuk, hogy arányaiban a Közel-Keleten költik a költségvetés legnagyobb részét katonai célokra – az elmúlt évtizedben folyamatosan 4-5% közötti arányban.⁶²

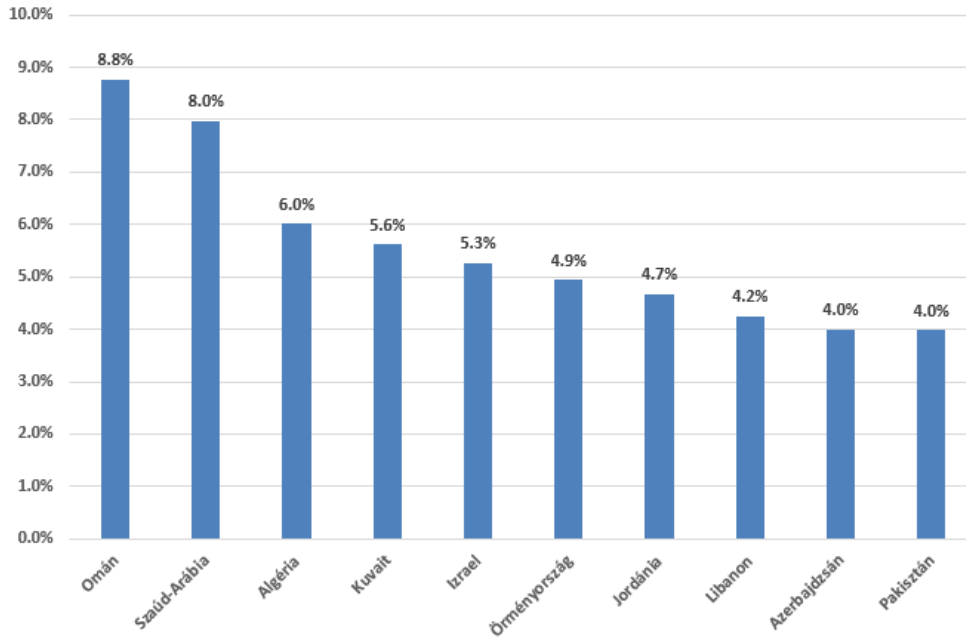
Ehhez képest a világ többi régiójában mindvégig 2% alatt maradt a védelmi kiadások aránya a nemzeti össztermékhez viszonyítva (24. ábra), a legmagasabb 2018-ig Afrikában (1,9-1,6%), majd az évtized végére Ázsiában (1,9-1,7%), a legalacsonyabb pedig az amerikai kontinensen volt (1,2%). Eszerint tehát a legnagyobb gazdasági terhet a katonai kiadások fedezése éppen a fejlődő térségeknek jelenti. Az évtized elejéhez képest ez a GDP-arányos teher Európa kivételével egyébként mindenhol csökkent, Európában pedig többéves csökkenést követően visszaállt az 1,7%-os szintre. Az amerikai kontinensen Észak-Amerikában csökkentek látványosan a kiadási arányok (25. ábra) – 0,8%-ot tíz év alatt –, míg Közép- és Dél-Amerikában csak 0,2%-ot. Afrikában (26. ábra) a szubszaharai országok esetében 0,4%-os csökkenés ment végbe, azonban az észak-afrikai országok esetében 1,1 százalékos növekedés az évtized végére. Ázsiában (27. ábra) a stagnáló Délkelet-Ázsia kivételével

⁶⁰ Az adatok forrása: SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

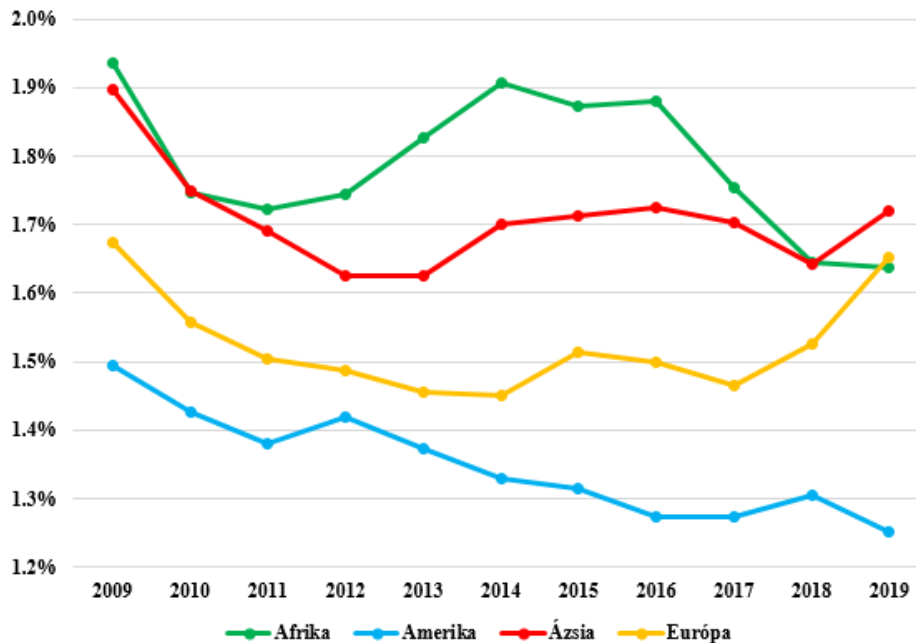
⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

kimértékű (0,1-0,3%-os) csökkenést tapasztalhattunk azemelkedő védelmi kiadások ellenére is. Európában (28. ábra) mind Nyugat-, mind Kelet-Európában 0,2%-kal csökkent a védelmi kiadások aránya a nemzeti összterméken belül, míg Közép-Európában 0,2%-kal nőtt.⁶³

23. ábra: A nemzeti össztermék (GDP) arányában a legtöbbet védelmi célokra költő tíz ország 2019-ben. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁴

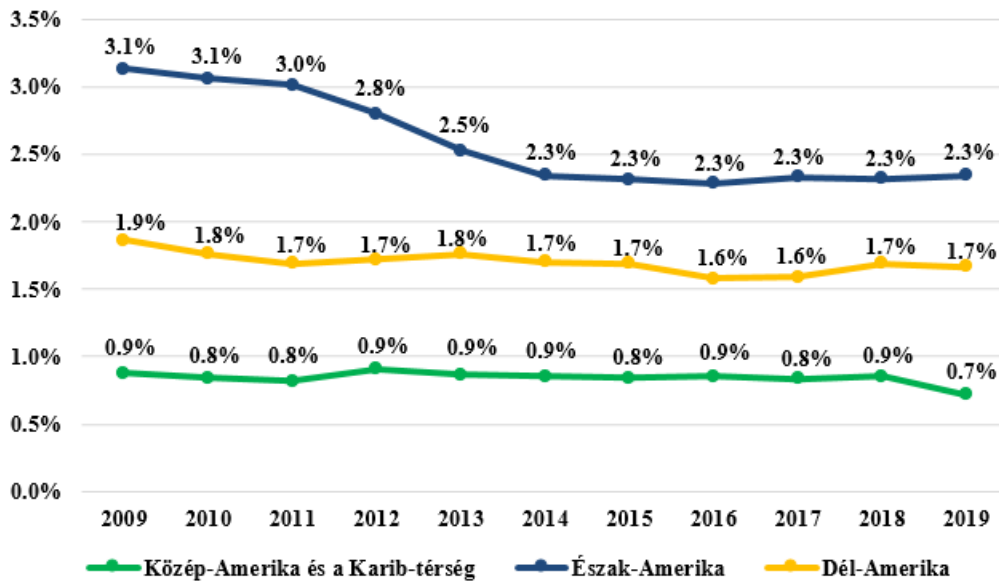

24. ábra: A világ néhány térségének védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁵

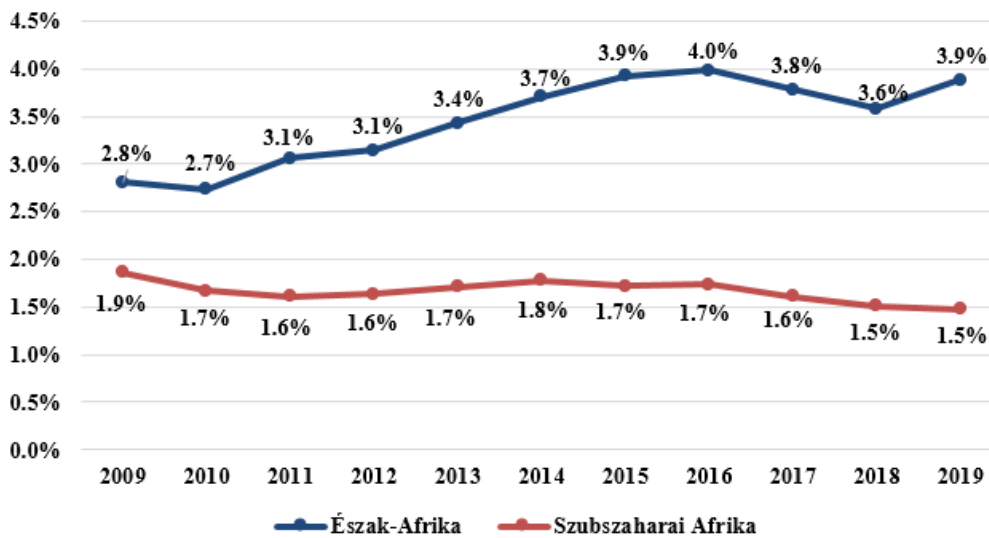
⁶³ Uo.

⁶⁴ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁶⁵ Uo.

25. ábra: Az amerikai kontinens szubrégióinak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁶

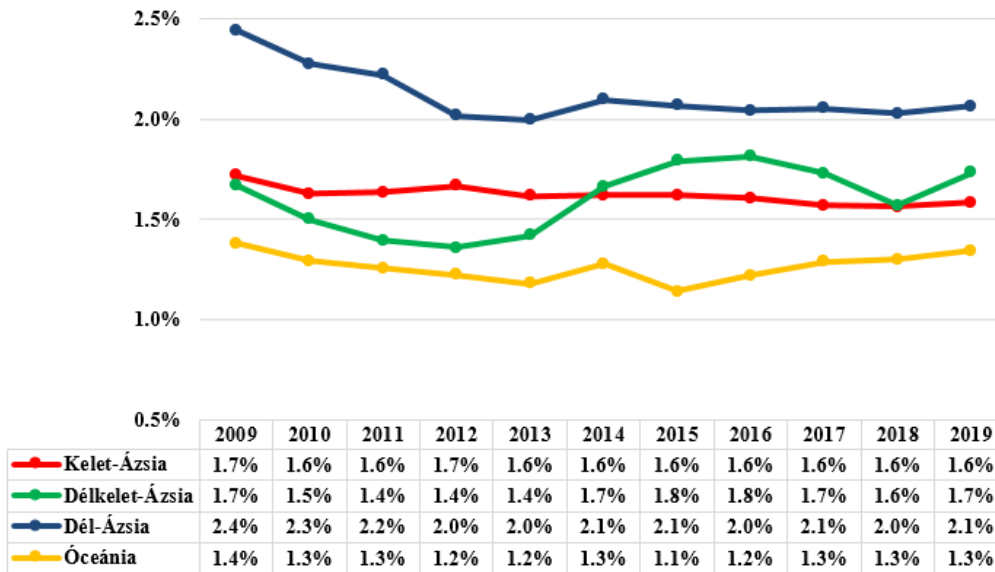

26. ábra: Az afrikai kontinens szubrégióinak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁷

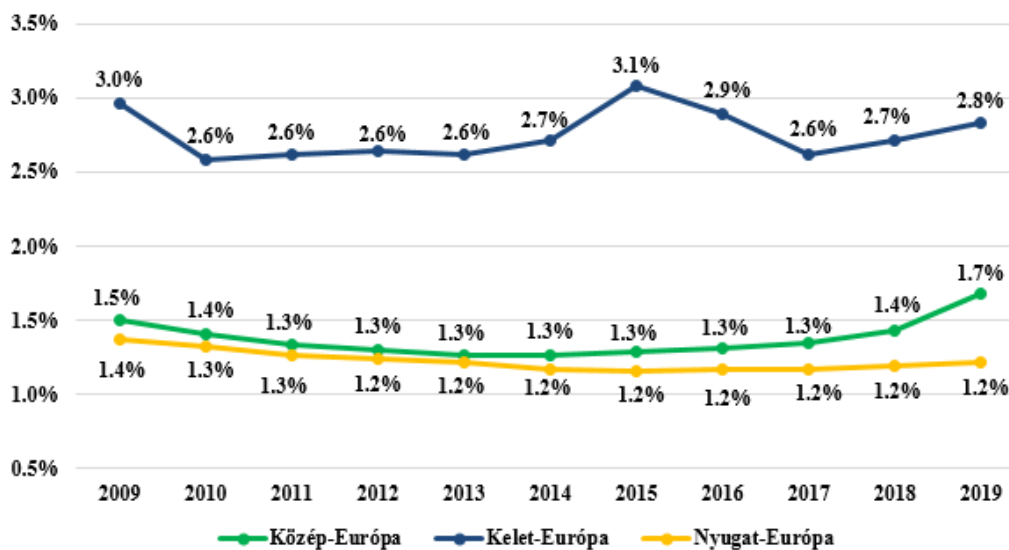
⁶⁶ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁶⁷ Uo.

27. ábra: Az ázsiai kontinens szubrégióinak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁸

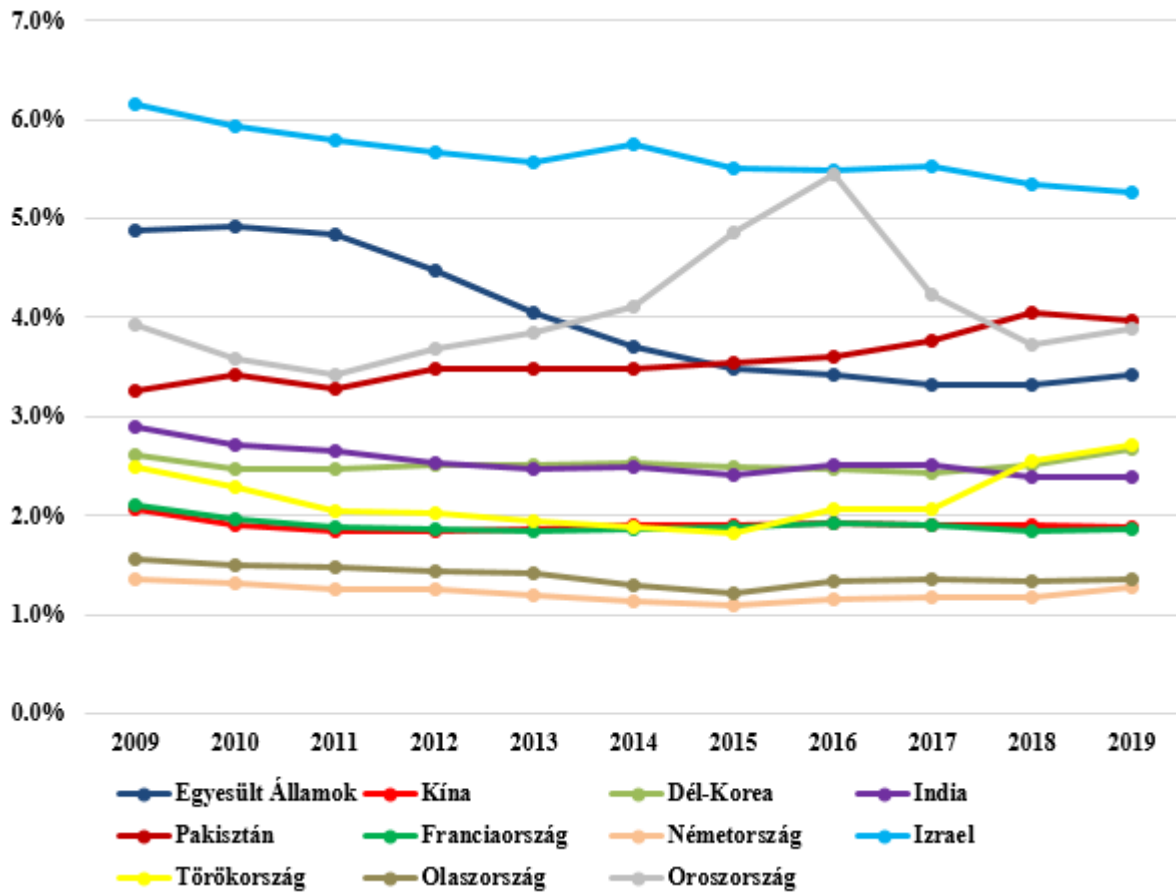
28. ábra: Az európai kontinens szubrégióinak védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁶⁹

Végül, de nem utolsó sorban, ha összevetjük a jelentős nemzetközi szereplők teljesítményének változását e téren az elmúlt évtizedben (29. ábra), többségüknél közel stagnálást vagy kis mértékű (néhány tizednyi) csökkenést láthatunk, azaz a katonai kiadások arányaikban nem jelentettek lényegesen nagyobb terhet, mint korábban. A legnagyobb csökkenést évtizedes átlagban Szaúd-Arábia (-1,6%) és az Egyesült Államok esetében látjuk (-1,5%), amihez csak az orosz katonai költségvetés esete volt mérhető a 2016-os csúcshoz képest (amikor a

⁶⁸ SIPRI: [Military Expenditure Database](#).

⁶⁹ Uo.

GDP 5,5%-át fordították katonai célra), ugyanis 2016-2019 között a GDP arányában 1,6%-kal csökkent. Jelentősen (-0,8százalékponttal) csökkent Izrael GDP-arányos védelmi költségvetése is, 5,3%-ra. A legnagyobb emelkedést Pakisztán (0,7 százalékpont) esetében tapasztaltuk az évtized végére, azaz az országban egyre nagyobb gazdasági terhet jelen a nagy katonai költségvetés.

29. ábra: A világ néhány országának védelmi kiadásai a nemzeti össztermék (GDP) arányában 2009-2019 között. (Forrás: SIPRI. Szerkesztették a szerzők.)⁷⁰

Módszertani útmutató

Mint arra már korábban is rámutattunk,⁷¹ a védelmi kiadások – hasonlóképpen a nemzetközi fegyverkereskedelem volumene – megismerésének és nemzetközi összehasonlításának bizonyos korlátjaival számolnunk kell. A védelmi kiadásokra vonatkozó adatgyűjtés elsődleges célja az, hogy tájékozási pontul szolgáljon azon pénzügyi forrásokra vonatkozóan, amelyeket egy ország saját védelmére fordít. A leginkább katonai-honvédelmi (olykor rendvédelmi) kiadások azonban csak a ráfordítás mértékét, és nem hatékonyságát írják le – azaz az arányaiban nagyobb összegű védelmi kiadás is jelentheti kevesebb katonai képesség létrehozását a források nem hatékony felhasználásával, míg az összességében kisebb védelmi költségvetés is eredményezhet képességfejlesztést, ha azt megfelelően használják fel. Emellett az ilyen jellegű kimutatás elsősorban trendek érzékelteté-

⁷⁰ SIPRI: *Military Expenditure Database*.

⁷¹ CSIKI Tamás: *A válság mérhető hatása: a globális és regionális védelmi kiadások trendjei 2011-ben. SVKI Elemzések, 2012/8, 1-3.*

sére alkalmas, amelyben egyes évekre vonatkozóan csak a nagymértékű, hirtelen változások jelezhetnek önmagában értékelhető jelenséget, egyéb esetben pedig a stratégiai időtávban (minimum 8-10 év) érzékelhető folyamatok azok, amelyekre figyelmet kell fordítanunk – éppen ezért választottuk jelenlegi elemzésünk időtávjának a 2008/2009-es gazdasági válság óta eltelt évtizedet.

Mindvégig fontos szem előtt tartanunk, hogy az egyes esetekben megfelelő körültekintéssel és rugalmassággal kezeljük a tulajdonképpen becsléseken alapuló adatokat. Annak ellenére ugyanis, hogy számos ország a biztonság- és bizalomerősítő intézkedések részeként tudatosan igyekszik növelni a védelmi kiadásaival kapcsolatos átláthatóságot és nem korlátozza a releváns adatokhoz való hozzáférést, egyidejűleg – még a nemzetközi rendszer meghatározó szereplőinél (így kiemelten Kína és Oroszország, vagy Törökország esetében) – az is előfordul, hogy a katonai-védelmi célú kiadásokat különböző infrastrukturális vagy iparfejlesztési stb. költségvetési tételek mögé „rejtik”. Ezt az utóbbi jellemzőt erősíti az a logika, hogy a katonai képességeiket egymással versengve fejlesztő hatalmaknak nem érdeke, hogy valós (vagy legújabb) képességeikről riválsaik pontos ismeretekkel rendelkezzenek. Mindez pedig a források pontatlanságát eredményezi, ami az információforrások szinte teljes hiányától (Észak-Korea) a korlátozott vagy nem megbízható hivatalos forrásokon át (Kína, Oroszország) a nyílt és megbízhatónak elfogadott hivatalos forrásokat kiegészítő nyílt forrásokra, hírekre támaszkodó becslésekig (NATO-tagállamok) terjedő spektrumot eredményez. Ennek megfelelően bármely számítás annyira lehet pontos, amennyire forrásai átfogóak és megbízhatóak.

Ezt a bizonytalanságot generáló hiányosságot különböző módszertani fogásokkal igyekeznek orvosolni. A források hiányát azok diverzifikálása, a hivatalos (kormányzati) mellett a nyíltan elérhető források (fegyverkereskedelemmel, védelmi megállapodásokkal, technológiai fejlesztésekkel kapcsolatos hírek) bevonása mérsékelheti, ami bizonyos mértékig a megbízhatóságot is növelheti, amennyiben a nyílt információk valós adatokkal szolgálnak. Ugyanakkor a hírforrások erős szűrése, az információk ellenőrzése elengedhetetlen – éppen ezért a kutatók keresőszavakra épülő automatizált rendszereket hoztak létre (mint az általunk is használ SIPRI adatbázis) a máshogy kezelhetetlen tömegű információ szűrésére.

Az így nyert költségvetési adatok statisztikai csoportosítása és elemzése jelentheti a „trükkök” másik csoportját, amelyet az elemzők alkalmazhatnak: a több tucat ország nemzeti pénznemében kapott, sok esetben különböző évek árfolyamait tükröző adatokat például összehasonlíthatóvá teszik azáltal, hogy konstans dollár-árfolyamra váltják át azokat, így a különböző országok adatai már azonos pénznemben és árfolyamon összevethetővé válnak. Jelen elemzésünkben is 2018-as dollár árfolyamon számított adatsorokat használunk mindenhol, egyetlen kivétellel – a 2019-es védelmi kiadási rangsor felállításához az aktuális (2019-es) dollár árfolyam alapján készült, ahogy ezt jeleztük is.

Az összehasonlítás másik módszere – valutamentől függetlenül – a nemzeti össztermékhez (GDP) történő arányosítás, ami jól követhetővé teszi egy adott ország védelmi kiadásait az évek múlásával. Bár e mutatószámmal kapcsolatban is megfogalmazhatóak kritikai észrevételek⁷², jelen elemzésünk is él ezzel az eszközzel. A GDP-arányos összehasonlításnál viszont a nemzetközi összehasonlításokkal kell óvatosan bánni, mert nagyságrendi különbség van egy Kína és egy Magyarország méretű gazdaság nemzeti össztermékének 1%-a között.

Végül, de nem utolsó sorban, jelentős eltérés lehet a védelmi kiadások nominálértéke és reálértéke között, utóbbi esetben az inflációtól tisztítottak az idősorok. Elemzésünkben az árváltozások kiszűrése érdekében magunk is a konstans 2018. évi dollár-árfolyamon kalkulált adatokat mutatjuk be, ezáltal egyrészt kiszűrve a különböző árfolyamok közötti átváltások hatását, másrészt a különböző devizák időközben bekövetkező értékvesztését. A jelen elemzésben felhasznált adatok forrása minden esetben a SIPRI Military Expenditure adatbázisának legfrissebb kiadása.⁷³

⁷² FELMÉRY Zoltán: [Lehetőséget teremt az állam társadalmi szerepvállalásának mérésére egy mutatószám? A „belbiztonságra fordított államháztartási kiadások” mutatószám kritikai elemzése](#). *Köz-Gazdaság*, 12. évf., 2017/2, 301-324.

⁷³ A Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet által létrehozott, a védelmi kiadások hosszú távú trendjeinek követésére alkalmas komplex, online elérhető adatbázisa ma már 172 országra vonatkozó, nyílt forrásokból származó adatokat biztosít az 1949-2019 közötti időszakokra vonatkozóan. A jelenlegi formában 1988 óta gyűjtik az adatokat, és ezáltal egyedülálló módon biztosítanak stratégiai

A SIPRI adatainak elsődleges forrásai a nemzeti kormányok által közölt hivatalos adatok: költségvetési dokumentumok, stratégiai dokumentumok, a védelmi és pénzügyminisztériumok, valamint állami költségvetési szervek közleményei, nemzetközi szervezeteknek (ENSZ, EBESZ), valamint közvetlenül a SIPRI-nek szolgáltatott adatok. Ezek hitelességét az elemzők csak abban az esetben kérdőjelezik meg, ha meggyőző eltérő forrást találnak, amely így erre alapot ad. A másodlagos források pedig a primer adatok forrását pontosan és hitelesen azonosító áttekintő források, nemzetközi statisztikák, mint a NATO által rendszeresen publikált, a tagállamok védelmi kiadásaira vonatkozó statisztikák vagy a Nemzetközi Valutaalap (IMF) Statisztikai Évkönyve. Hasonló forrásnak tekintik az Európa Évkönyvet és az Economist Intelligence Unit által készített ország-jelentéseket. A források harmadik, speciális körét képezik a releváns folyóiratok és hírek. Abban az esetben, ha a hivatalos források hiányosak, vagy nem hitelt érdemlőek, az egyéb járulékos források, például az állami költségvetés tételeinek elemzése és a lehetőségekhez mért empirikus ellenőrzése alapján készítenek becsléseket. (Kína és Oroszország esetében külön módszertant alkalmaznak a hiányosságok kiküszöbölésére, míg Izrael és az Egyesült Arab Emírátsok esetében a nyilvánosságra hozott teljes adatsor becslésen alapul.)

A SIPRI definíciója a „védelmi kiadások” terén magában foglalja funkcionálisan a fegyveres erők – beleértve a békefenntartó erőket is – költségeit, a védelmi minisztériumok és védelmi profilú kormányügynökségek költségvetését, a félkatonai erők kiképzésének, fenntartásának költségeit, a katonai célú úrprogramokat. Ez költségvetési tételként az alábbiakat jelenti: a személyi kiadásokat, szociális és egészségügyi ellátást, műveleteket, fenntartást, beszerzést, kutatás-fejlesztést, infrastrukturális beruházásokat, valamint a katonai segélyezést (donor országok esetében). A SIPRI nem veszi figyelembe a polgári védelmi költségvetést és a korábbi katonai tevékenységek következményeinek kezelési költségeit (háborús veteránok ellátását, demobilizációs költségeket, fegyverzet-megsemmisítést).

A védelmi kiadások nemzetközi trendjeinek globális és regionális dimenzióját vizsgáló négyrészes elemzés-sorozatunk további részeiben a három vezető globális katonai hatalommal (az Egyesült Államokkal, Oroszországgal és Kínával), majd az európai, végül kifejezetten a közép-európai trendekkel, valamint ezek mozgatórugóival, illetve védelempolitikai hatásaival foglalkozunk majd.

2020. május 18.

---

szintű áttekintést és tájékozási pontot a katonai kiadások trendjeinek elemzése terén. Az adatok elérhetőek a nemzeti pénznemben az adott évek árfolyamán, amerikai dollárban (jelenleg 2018-as konstans árfolyamon), valamint a nemzeti össztermék (GDP) arányában.

Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

ELEMZÉSEK 2020/16

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóintézet munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Árva János, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: +36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2019 – : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4862)

2012– : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)

2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)

2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Csiki Varga Tamás, Felméry Zoltán, 2020

© NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2020